

**U ime Koalicije za REKOM
Fond za humanitarno pravo Kosovo
organizuje**

**Regionalne konsultacije s civilnim društvom
o Inicijativi za osnivanje REKOM**

**3. jul/srpanj 2010.
Best Western Hotel Turist, Skoplje, Makedonija**

PROGRAM

- 10:00 – 10:20 **Otvaranje skupa**
Jasmina Najdovska, Fondacija Institut otvoreno opštество, Makedonija
Nora Ahmetaj, članica Koorinacionog veća Koalicije za REKOM, Kosovo
- Predstavljanje učesnika**
- 10:20 – 11:20 **Potrebe civilnog društva u Makedoniji i u drugim post-jugoslovenskim zemljama u odnosu na prošlost**
Moderator i uvodničar: Veton Mujaj, Syri i Vizionit/Oko vizije, Kosovo
- 11:20 – 11:50 **Pauza**
- 11:50 -12:20 **Zašto REKOM**
Lazar Stojanović, Fond za humanitarno pravo, Srbija
Marko Veličković, Centar za razvoj civilnog resursa, Srbija
- 12:20-14:00 **Tok konsultativnog procesa o Inicijativi za osnivanje REKOM**
Uvodničar: Eugen Jakovčić, Documenta, Hrvatska
- Diskusija**

14:00-15:00	Ručak
15:00 -16:30	Diskusija o ciljevima i zadacima REKOM

Učesnici/ce:

Admir Salihu, INPO, Uroševac/Ferizaj, Kosovo
 Dukagjin Nishligi, Syri i Vizionit, Peć/Pejë, Kosovo
 Novak Vučo, Komitet pravnika za ljudska prava, Beograd, Srbija
 Thomas Kohls, Mirovna akcija, Prilep, Makedonija
 Boro Kitanoski, Mirovna akcija, Prilep, Makedonija
 Sanja Lukac-Goranci, Nansen dijalog centar, Sarajevo, BiH
 Salih Rasavac, Corridor, Sarajevo, BiH
 Oliver Andonov, Evropski univerzitet, Skoplje, Makedonija
 Raba Gjoshi, Inicijativa mladih za ljudska prava, Priština/Prishtinë, Kosovo
 Marija Milenkovski, Fakultet za bezbednost, Skoplje, Makedonija
 Nataša Jovanova, Fakultet za bezbednost, Skoplje, Makedonija
 Milena Savić, CIPP, Zvornik, BiH
 Momir Savić, CIPP, Zvornik, BiH
 Goran Sofeski, Skoplje, Makedonija
 Goce Arizanovski, Forum za bezbednost, Skoplje, Makedonija
 Ljupčo Stankovski, Forum za bezbednost, Skoplje, Makedonija
 Jordančo Todosiev, Forum za bezbednost, Skoplje, Makedonija
 Bojan Gavrilović, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, Srbija
 Aleksandra Gligorović, Asocijacija za demokratski prosperitet ZID, Podgorica, Crna Gora
 Vanja Lazarevski, Centar za evroatlantske politike, Podgorica, Crna Gora
 Toni Kuzmanoski, 3PBO 2001-2002, Prilep, Makedonija
 Armend Mazreku, Speak up Movement, Priština/Prishtinë, Kosovo
 Kire Todoroski, 3PBO 2001-2002, Prilep, Makedonija
 Aco Jovanoski, Unija branilaca Makedonije, Skoplje, Makedonija
 Ilija Nikolovski, Udruženje za sigurnost i bezbednost Republike Makedonije, Skoplje, Makedonija
 Oliver Bacanović, Fakultet za bezbednost, Skoplje, Makedonija
 Frusina Remenski, Fakultet za bezbednost, Skoplje, Makedonija
 Momčilo Radulovic, Evropski pokret u Crnoj Gori, Podgorica, Crna Gora
 Nadica Mircoska, bivši predsednik udruženja Makedonski heroji, Skoplje, Makedonija
 Nikola Grkov, Udruženja armiski veterani, Kavadarci, Makedonija
 Teufika Ibrahimfendić, Vive žene, Tuzla, BiH
 Marko Veličković, Centar za razvoj civilnih resursa, Beograd, Srbija
 Igor Petrevski, Udruženja *Karpalak*, Prilep, Makedonija
 Ljiljana Spasić, Građanska akcija, Pančevo, Srbija
 Jasmina Najdovska, FOSIM, Skoplje, Makedonija
 Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Hrvatska
 Nela Pamuković, Centar za žene žrtve rata i ženska mreža Hrvatske, Zagreb, Hrvatska
 Veton Mujaj, Syri i Vizionit, Peć/Pejë, Kosovo

Idro Seferi, korespondent Koha ditore i TOP chanel, Beograd, Srbija
 Jelena Svirčić, Portal civilnog društva Halter, Zagreb, Hrvatska
 Gordan Bosanac, Centar za mirovne studije, Zagreb, Hrvatska
 Kushtrim Koliqi, INTEGRA, Priština/Prishtinë, Kosovo
 Daliborka Knežević, Sigurna ženska kuća, Podgorica, Crna Gora
 Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo Kosovo, Kosovo
 Rona Nishliu, Fond za humanitarno pravo Kosovo, Kosovo
 Sabina Hasanaj, Fond za humanitarno pravo Kosovo, Kosovo
 Nora Ahmetaj, Centar za istraživanje, dokumentaciju i publikaciju (CIDP), Priština/Prishtinë, Kosovo
 Eugen Jakovčić, Documenta, Zagreb, Hrvatska
 Besim Hoda, Pokret građana EC, Gostivar, Makedonija
 Haki Abazi, RBF, Priština/Prishtinë, Kosovo
 Shenazi Salihi, Guximi, Gostivar, Makedonija
 Miroslav Nerkov, Udruženja armiski veterani, Kavadarci, Makedonija
 Kreshnik Sylejmani, Fond za humanitarno pravo, Priština/Prishtinë, Kosovo
 Lazar Stojanović, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija
 Raim Limani, Udruženja ratnih veterana Nacionalne oslobodilačke vojske, Skoplje, Makedonija

Transkript audio zapisa

JASMINA NAJDOVSKA: Pre svega želim dobrodošlicu svim učesnicima, želim da zahvalim organizatorima koji su mi ukazali čast i izabrali mene za otvaranje današnjih konsultacija. Ne znam da li se sećate rasprave našeg gosta iz Zagreba, koji je danas jedan od panelista, Eugen Jakovčić, naglasio je da organizacija koju predstavlja, Documenta iz Zagreba, deo je Inicijative za formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica u vezi sa ratnim zločinima i drugim kršenjima ljudskih prava. Do sada je uglavnom angažovana na teritorijama Srbije, Kosova, Hrvatske, Crne Gore, međutim, naveo je da je jedan od ciljeva uključivanje u proces i Makedonije. Danas je njihov prvi nastup, ali neću puno govoriti o inicijativi, ostaviću mojim kolegama da predstave ciljeve i zadatke kojima se bavi inicijativa, kada i zašto je formirana. Mogu da kažem da dugo vreme pratim njihov rad i znam da su najvažniji cilj inicijative žrtve. Kod nas, na teritoriji Makedonije, u toku 2001. godine desili su se događaji koji su za sobom ostavili posledice, koje su prisutne i dan danas, tako da regionalna komisija ima na čemu da bazira svoj rad. Ipak, više o tome kako funkcioniše i šta ima radi komisija govoriće moje kolege. Prvo, koleginica Nora Ahmetaj, član Koordinacionog veća za REKOM. Izvolite, Nora!

NORA AHMETAJ: Ja sam i rukovodilac Centra za istraživanje, dokumentaciju i publikaciju u Prištini/Prishtinë, aktivista regionalnih i nacionalnih konsultacija na Kosovu za formiranje ove komisije, na jedan intenzivan način još od 2008. godine. Danas ćemo u toku konsultacija imati paneliste koji će nam predstaviti REKOM, na osnovu toga ćemo diskutovati u vezi inicijative. Odakle je potekla ideja, zašto REKOM, takođe ćemo napraviti komparaciju sa drugim nacionalnim komisijama u svetu. Diskutovati ćemo zajedno, tako da i vi možete izneti svoje preporuke. Na osnovu svog ličnog, a i iz iskustva sa do sada održanih konsultacija, pogotovo na

Kosovu, mislim da je dobro da vam prethodno objasnim koncept tranzicione pravde i da razgraničimo šta je tranziciona pravda, jer se ponekad upravo oko toga stvara konfuzija. U toku konsultacija, ja i moje kolege obrazložićemo vam da su komisije za istinu upravo jedne od glavnih komponenti tranzicione pravde, tako da možemo da diskutujemo na ovu temu i da zatim od vas dobijemo predloge i primedbe. U poslednje dve decenije, zemlje koje su proizašle iz bivše Jugoslavije suočile su se sa mnogim žestokim i brutalnim ratovima. Petnaest godina nakon rata u Hrvatskoj i u Bosni, 11 godina nakon rata na Kosovu, 9 godina nakon rata u Makedoniji i šta se desilo - odnosi u regionu još uvek zategnuti. Zašto su odnosi zategnuti? Jer nije bilo regionalnog pristupa država iz regiona, respektivno od svake države u vezi sa suočavanjem sa prošlošću. Pojasniću vam šta znači tranziciona pravda i zašto sve države koje su u konfliktu ili post-konfliktu, ili koje su proizašle iz rata ili konflikata, zašto moraju da se bave suočavanjem sa prošlošću. Uzeću termin koji se često koristi u tranzicionom pravu. Možemo reći da se posle svakog rata desi politički cunami u zemlji u kojoj je postojao sukob ili rat. Taj politički cunami je razorio sve, uništio je državu, civilno društvo, porodicu i pojedince koji će iz svega ovoga izaći sa traumama i posledicama. Pitanje glasi - Kako izvršiti oporavak toga društva, kako uspostaviti demokratsko društvo, kako uspostaviti saradnju sa individuama? Da ne zaboravimo da su unutar civilnog društva koji je izašao iz rata individue; najveći marginalizovani deo i segment civilnog društva koji su najviše atakovani iz sukoba, a to su žrtve rata, bilo direktne ili indirektno, tu su porodice žrtava, članovi porodica nestalih i nestali ili udruženja koja se bave ovom problematikom, tu su i ratni veterani. Ukoliko se njihove potrebe ne adresiraju, onda ćemo mi u društvu koje nastoji da se demokratizuje, ali se konkretno ne bave potrebama tog dela marginalizovanog segmenta, imati „tempiranu bombu“ koja će kad-tad eksplodirati i zahtevaće od dotične države da neko počne da razmatra i njihovo pitanje. Uvidelo se da društva moraju da transformiraju institucije, da podignu svest civilnog društva sa zahtevom o polaganju računa od strane vlade, da se treba mnogo više raditi sa individuama. Tranziciona pravda se ne bavi izvan šest glavnih komponenti koje ću ja sada ukratko da vam iznesem, koje su usko vezane jedna za drugu. Istraživanje izvršilaca ratnih zločina je problematika kojom jedna država prvenstveno treba da se bavi nakon okončanja konflikta. Ovim se podrazumeva da nacionalni sudovi treba da se bave predajom ili istraživanjem počinilaca ratnih zločina. Međutim, postoje i međunarodne organizacije, kao u našem slučaju Haški tribunal, koji će se baviti tzv. „krupnim ribama“, što znači da oni ne mogu da se bave počinicima koji su počinili manja krivična dela, koji su počinili zločine, ali ne i zločine nad čovečanstvom. Imamo slučaj Haškog tribunala, imamo zahteve i presiju celokupne međunarodne zajednice koja je izvršila pritisak na države u regionu da predaju ratne zločince. Nešto je drugo, vladavina prava i suočavanje sa prošlošću. Onda kada nacionalni sudovi ojačaju i počnu da se sami bave proganjanjem počinilaca ratnih zločina i kada sve to bude u njihovoj nadležnosti. U drugu komponentu spadaju komisije koje se bave istinom. Ove komisije nemaju ulogu sudova i nisu arbitri. Uglavnom se ove komisije bave žrtvama, istraživanjem istine, osvetljavanjem istine, a takođe i obelodaniti istinu ili informisanje javnosti u vezi sa istinom, ali tamo gde javnost i dotično društvo spoznaje drugu istinu koja je servirana od strane aktuelne vlasti ili civilnog društva. O drugim formama komisije za istinu govorićemo u toku današnjeg dana, koje takođe imaju različitu dužinu vremenskog trajanja, razna iskustva komisija po svetu. Postojale su i nacionalne komisije, ali jer je iz Jugoslavije proizašlo sedam država, ova komisija ne može imati nacionalni karakter, o ovome ćemo govoriti kasnije jer su postojale međusobne implikacije mnogih država u regionu, pa smatramo da je neophodno da komisija bude regionalna. Prva komisija u svetu ovakvog tipa. Jedna od sledećih komponenti su reparacije. Reparacija je državna inicijativa koja se bavi nadoknadom ratne štete kao i kompenzacijom ili podizanjem svesti žrtve. Na primer, stranka koja je izvršila zlostavljanja,

nasilje, svojim priznanjem za počinjena nasilja obavezuje se da izvrši nadoknadu žrtvi. Reparacija obuhvata i zahtevanje oprostaja. Praštanje, iako je simbolično, ima snažan efekat. Međutim, oprostaj mogu da traže i lideri koji prihvataju odgovornost da je zločin izvršen u ime tadašnjeg režima ili entiteta kojem oni pripadaju. Oni priznaju ili daju znak žrtvi da prihvataju njihovu bol, saosećaju bol žrtava. Četvrta komponenta se bavi polom, preciznije ženama, vitalnim delom društva, koje su u poslednjem ratu ne samo na Balkanu, već imamo primer i u Ruandi i mnogo drugih primera po svetu, gde su žene seksualno zlostavljane ili držane kao robovi, što je upravo zločin protiv čovečnosti. Društva koja su proizašla iz konflikta se ne bave ovom problematikom, pa se ni glas žene ne može čuti da je nad njima izvršeno nasilje. Zasigurno da je neophodno ovu problematiku obuhvatiti koja takođe pripada tranzicionoj pravdi. Peta, i jako značajna komponenta za koju mislim da smo se već familjarizovali, jer upravo kroz nju prolazimo... verujem i vi u Makedoniji, ali i mi na Kosovu, Srbiji, Bosni, Hrvatskoj, a to je reformisanje institucija bezbednosti. Šta se podrazumeva pod ovim? Na primer, u zemljama gde je izvršen zločin ili nasilje, bilo da je protiv čovečnosti ili bilo koje druge prirode, institucije koje su bile odgovorne, ovde podrazumevamo ministarstvo odbrane, policijsku službu, razne vojne formacije, upravo te institucije treba reformisati. Stanovništvo koje živi pod stalnim snažnim pritiskom gubi poverenje u ove institucije koje su prethodno bile upravo izvršiocima nasilja. Oni treba da uvide i da su ubeđeni da su se te institucije transformirale. Reformirale su se na taj način da počinitelj nasilja prelazi u civilnu službu građana, što zaista oduzima dosta vremena, mislim na reformaciju institucija, što smo i mi sami svesni toga da neće trebati tri, četiri ili pet godina, nego jedna čitava dekada. Šesta komponenta, komponenta memorijala, podizanje memorijala koje ima za cilj da ostavi trag budućim pokoljenjima o spoznaji istorije na istinitim činjenicama. Činjenice koje će se podići i konzervirati kao neka vrsta muzeja ili memorijala, javnih slušanja, gde će deca, odnosno mladi videti i čuti drugu stranu istine, direktno od žrtve i to ne istinu koja nam je nametnuta, servirana. Sve ovo ima jedan sasvim drugi cilj, a to je da se prenese poruka da nasilje ne sme više da se ponovi, nasilje koje se desilo nije trebalo da se desi. Memorijali, bilo bi dobro da zasebno svaka država usvoji zakon o podizanju memorijala ili da se zakonski utvrdi i donese odluka da jedan dan u godini ovekoveči spomenom na pale žrtve rata. To su šest komponenti tranzicione pravde bez kojih niti jedna demokratska država ili najmanje one demokratske države koje su priznate u svetu nisu stigle do ovog stadija gde su danas, a da nisu prošle kroz sve ove nabrojane faze. E sad, zašto je formirana komisija koja je potekla iz pravca odozdo prema gore je upravo to da je ideja bila da se mobilizuje civilno društvo celokupnog regiona i da se izvrši pritisak na vlade i njene postojeće institucije koje i nisu jake da se suoče sa prošlošću. Mi smo u prošlosti imali dva pokušaja formiranja nacionalnih komisija, jedan u Bosni i Hercegovini i drugi u Srbiji za vreme vladavine Koštunice. Koliko je meni poznato obe su bile neuspešne iz razloga, pogotovo nacionalna komisija koja je formirana u Srbiji i koja je imala za cilj da se bavi ratnim zločinima onih koji su te zločine izvršili nad srpskim narodom, a ne recipročno i sa ostalim stanovništvom. Neću više da govorim o komisijama jer će vam moj kolega sada govoriti o tome. Ja sam želela da vam iznesem samo jasniju sliku o tome šta je tranziciona pravda i zašto je neophodna. To nije nešto što mi sada moramo da rešimo da li da se njome bavimo ili da budemo deo toga, to je proces kroz koji prolazimo i koji je neophodan, neotuđiv. Zahvaljujem vam na pažnji, verujem da ćemo imati mnogo pitanja koja će te postavljati.

VETON MUJAJ: Prvenstveno želim da vam iznesem svoje lično iskustvo u ovom procesu i da zajedno otvorimo diskusiju o tome kako civilno društvo deluje u drugim državama. Za mesto našeg okupljanja nije slučajno izabrana Makedonija, jer se Makedonija nešto kasnije priključila

ovom procesu. Mi smo primetili dobru volju nevladinih organizacija, ali i civilnog društva da se priključe i pomognu ovom procesu, tako da će se postepeno priključiti i druga mesta, onima koja su već nekoliko godina deo ovog procesa i verujem da će Makedonija jako brzo da se pridruži našim redovima, onako kako smo mi delovali prethodna dva dana. Na početku želim da naglasim da mi nismo profesionalno upućeni u ovaj procesa, u poređenju sa drugim organizacijama kojima je ovaj proces misija, ali sama delovanja koja su se razvila nakon 2001. godine imala su za cilj da mladi uvide da moraju imati neku vrste odgovornosti prema svim građanima. Imajući u vidu sve ovo, i naša organizacija je uočila da mnogi elementi nisu za dobrobit žrtava rata i upravo je ovo bio razlog da mi uvidimo da civilno društvo nije aktivno, i da možemo i dalje ići neodređenim ciljem, ne znajući šta se dešava. Mi smo uvideli poteškoće, postoje organizacije koje su u mnogim državama organizovane unutar asocijacija, bilo da su to udruženja žrtava, veterana, nekih drugih formi, ali mnogo često pod uticajem politike ove organizacije nemaju mogućnost da se direktno bave prevazilaženjem problema koji su postojali unutar civilnog društva. Mislim da je potrebno da su svi malo aktivniji na širenju ovog procesa, od organizacija mladih pa sve do drugih organizacija. U okviru ovog procesa, koji se odvijao sve ovo vreme od početka 2006. i 2007. godine, na mnogim prostorima su se održale konsultacije. Konsultacije nisu održavane samo sa civilnim društvom, nego sa svima, sa umetnicima, intelektualcima, sa mnogim drugim strukturama. Postoje tri vrste konsultacija, a to su lokalne, koje se održavaju po raznim gradovima bivše Jugoslavije, nacionalne konsultacije i regionalne konsultacije koje obuhvataju sve zemlje bivše Jugoslavije. Ovo utiče da se postepeno zainteresovane osobe i organizacije priključe i pomognu ovom procesu. Nisam mogao mnogo delovati u Prištini/Prishtinë, ali smo započeli sa organizovanjem u Peći/Pejë, pa su nam se osobe iz civilnog društva priključile upravo sa Kosova, pa je krenuo i doprinos sa nacionalnog nivoa Kosova, nije izostao doprinos raznih umetnika, civilnog društva, zatim su doprneli i na regionalnom nivou u zemljama bivše Jugoslavije. Jedno od tih okupljanja je i ovaj naš današnji gde su jedan dio civilnog društva osobe sa Kosova, Hrvatske, Bosne, i drugih mesta i zasigurno da ove organizacije ili individue koje su bili deo ovog procesa su prošla kroz razna iskustva, o čemu bih želeo danas da govorimo i da upravo na tu temu otvorimo diskusiju, upravo o iskustvu drugih organizacija iz raznih mesta i da postepeno uvidimo gde se i u kojem stupnju mi sada nalazimo. Ova inicijativa je potekla od civilnog društva. Više od 500 registrovanih nevladinih organizacija, veliki broj pojedinaca i drugih, direktno podržavaju ovu inicijativu. Da vidimo da li mi kao civilno društvo možemo dovesti inicijativu do nivoa do kojeg smo željeli, do državnog nivoa gde će se raspravljati o tome da li da se prihvati regionalna komisija. Toliko o ovome u ovom prvom delu. Želeo bih otvorenu raspravu i da prvo krenemo sa iznošenjem iskustava, a zatim zajedno da raspravljamo ili odgovorimo na pitanja. Molim vas, da se svako od učesnika predstavi, odakle dolazi, iz koje organizacije dolazi, jer se ove konsultacije snimaju i sve se zatim arhivira ko dokumenat, kao budući dokaz. Otvaram raspravu. Jedan mikrofoni molim, da li možeš da daš diskutantima?

NELA PAMUKOVIĆ: Centar za žene žrtve rata i ženska mreža Hrvatske, iz Zagreba.

IDRO SEFERI: Novinar sa Kosova za Kohu ditore i TOP channel.

MARKO VELIČKOVIĆ: Centar za razvoj civilnih resursa iz Niša.

LILJANA SPASIĆ: Građanska akcija, Pančevo.

IVAN NOVOSEL: Legalis iz Zagreba.

JELENA SVIRČIĆ: Portal civilnog društva Halter.

NOVAK VUČO: Komitet pravnika za ljudska prava, Beograd.

GORDAN BOSANAC: Centar za mirovne studije, Zagreb.

KUSHTRIM KOLIQI: Integra, Priština/Prishtinë.

VANJA LAZAREVSKI: Centar za evroatlantske politike, Crna Gora.

ALEKSANDRA GLIGOROVIĆ: Asocijacija za demokratski prosperitet – Zid, iz Podgorice, Crna Gora.

BOJAN GAVRILOVIĆ: Beogradski centar za ljudska prava, Beograd.

ACO JOVANOVSKI: Vozač autobusa koji je spaljen u masakru Karpalaka, Udruženja Karpalak, Prilep.

ILIJA NIKOLOVSKI: Veteran Udruženja za sigurnost i bezbednost Republike Makedonije.

OLIVER BACANOVIĆ: Profesor na Fakultetu za bezbednost, Skoplje.

FRUSINA REMENSKI: Docent na Fakultet za bezbednost, Skopje.

ACO STOJANOVSKI: Predsednik Unije branilaca Makedonije, Skopje.

NADICA MIRCOSKA: Bivši predsednik udruženja Makedonski heroji.

IGOR PETREVSKI: Predsednik Udruženja Karpalak, Prilep.

...

VETON MUJAJ: Nema više? U redu. Zahvaljujem! Sada nastavljamo sa debatom i ne samo sa debatom, nego i sa iznošenjem iskustava i kako društvo na to gleda sa raznih gledišta i iz drugih zemalja bivše Jugoslavije. Ko želi da uzme reč, dati neki predlog, iskustvo, postaviti pitanje, o svemu onome što mislite da može da doprinese ovom prvom delu diskusije, nešto praktično, pre nego što vas uvedemo u rad REKOM-a i druge aktivnosti koje su u toku. Kakav je pristup civilnog društva u odnosu na ovu inicijativu? Izvolite!

ARMEND MAZREKU: Prvo želim da se zahvalim svim onima koji su pokrenuli inicijativu. Verujem da ono što institucije ne mogu da realizuju, jer gledaju to kroz šematičnu ili nacionalnu prizmu, onemogućavaju jasnu sliku posledica i zločina koji su izvršeni tokom ratnog perioda, tako da civilno društvo mora da nađe izlaz iz okvira ovih šema i da na nepristrasan način obelodani istinitu sliku o svemu onome što se desilo na prostorima bivše Jugoslavije. Moje pitanje glasi - Da li mislite da će pozitivan efekat ovih istraživanja posledica rata, uticati na

normalizaciju odnosa u budućnosti više nego sam efekat iznošenja posledica? Dakle, da li vi mislite, realno govoreći, da će odnosi biti opušteniji s obzirom da znamo da su se još više zategnuli?

VETON MUJAJ: Obično praktikujemo da se postavi nekoliko pitanja pa tek onda dajemo odgovore. S obzirom na to da nema više postavljenih pitanja, zamoliću Noru da odgovori na ovo pitanje.

NORA AHMETAJ: Zašto komisija i zašto mi smatramo da je neophodna? Sada ću vam izneti podatak iz baze podataka istraživanja Međunarodnog crvenoga krsta koji kaže da zemlje bivše Jugoslavije su izašle samo sa jednim podatkom i to brojem nestalih lica koji iznosi 34.325 nestalih lica. Neumornim radom Crveni krst i nevladine organizacije iz celokupnog regiona, ali i druge međunarodne organizacije, pod snažnim pritiskom međunarodne zajednice na države uspelo se pronaći oko 60% tela nestalih osoba. Šta možemo da uradimo za 17.000 nestalih lica? Za vreme UNMIK-a, od 1999. pa sve do 2010. godine na Kosovu je formirano nekoliko vladinih komisija za pronalaženje nestalih lica. Danas se vrši pritisak i preko EULEX-a, jer još uvek postoje masovne grobnice nestalih lica, bilo da su u Srbiji ili na drugim mestima. Isti problem ima i Bosna sa velikim brojem nestalih osoba, takođe i Hrvatska. Iz razloga što do sada niti jedna država nije dala pozitivni znak za saradnju, pogotovo oni sa kojima imamo zategnute odnose, možemo reći da uopšte ne postoji saradnja između Srbije i Kosova. Smatramo da će formiranjem komisije doći do uspostavljanja boljih odnosa i da će se verifikacijom činjenica izneti jedna druga istina, ali mora da se izvrši pritisak, jer su države ili vlade ti koje će doneti odluku o pristupu informacijama, o saradnji sa komisijom, o implementaciji preporuka proizašlih iz komisije, daću konkretan primer - nestala lica. Još jednom naglašavam, postoji još mnogo oblika kršenja ljudskih prava, ali su nestala lica otvorena rana. Sa druge strane, moram da naglasim, druga po redu komponenta Evropske unije je strategijska regionalna saradnja, jer se ne podrazumeva pod regionalnom saradnjom samo saradnja na ekonomskom području, nego i suočavanje sa prošlošću, razmjena informacija sudova, međusobna saradnja sudova u regionu, sloboda kretanja, i druga pitanja. Mi kao poslednju opciju vidimo formiranje komisije i ukoliko je države formiraju dužne su pružiti sve informacije u vezi sa implementacijom preporuka komisije. Smatram da smo bar pozitivno orijentisani i da će uspeti, i da će se verovatno time stabilizovati odnosi država u regionu, posebno mislim na Srbiju i Kosovo. Ovo je moje lično mišljenje. Ne znam, možda drugi imaju nešto drugo za dodati?

VETON MUJAJ: Nastavljamo. Da li ima još nekoga? Da, izvolite!

RAIM LIMANI: Inicijativa ili forum koji se danas okupio, mislim da je dobronameran, da ne kažem plemenit, ali ću odmah da pređem na temu i izneću vam nekoliko mojih mišljenja o tome šta dalje. Zaista mi jako teško pada što se mi početkom XXI veka još uvek bavimo posledicama rata u bivšoj Jugoslaviji. Sve ono što se desilo u bivšoj Jugoslaviji, svi ti problemi koji su se u to vreme pojavili, mogli su se prevazići da ne bi došlo do konflikta. Nažalost, sve vodeće strukture te države i određene strukture zemalja koje su proizašle iz tog saveza nisu imale jasnu viziju o tome kako i šta da rade i kako da se rešavaju problemi u određenom trenutku. Nažalost, desilo se ono što se desilo i mi danas moramo da se nosimo sa tim posledicama kao i da pronađemo način da zacelimo rane koje su zaista mnogobrojne; takve stvari za jedno vrlo kratko vreme od 10-15 godina mogu da se zaborave. Pošto smo svedoci te nesreće i još uvek postoje određene strukture koje rukovode aktuelnim državama proizišlim iz bivše Jugoslavije, bez jasne vizije šta da čine i

kakvi trebaju biti odnosi među državama i međuetnički odnosi unutar tih država. Zadržao bih se na jednoj temi. Mislim da je jedno od glavnih pitanja kojim treba da se bavi regionalna komisija - upravo satisfakcija za članove porodica nestalih lica. Mi u Makedoniji se još uvek suočavamo sa sindromom gde se jedan broj građana ove zemlje i dalje vodi kao nestao i zbog toga, rekao bih da je u okviru regionalne komisije, ukoliko se nije planiralo, mislim da je najbolje da se formiraju nacionalni pododbori u državama koje čine regionalnu komisiju. Za početak toliko. Zahvaljujem!

VETON MUJAJ: Zahvaljujem! Da li želi neko drugi da govori? Izvoli, Nora!

NORA AHMETAJ: Izvinjavam se jer upadam sa jednim potpitanjem, jer se ovo vaše drugo pitanje upravo nadovezuje na nacionalne komisije o čemu možemo da govorimo u toku druge sesije i možemo joj dati malo više prostora. Vi ste dotakli temu struktura koje su proizišle iz prethodnih sistema i koje su bile uključene u zločine, a koje se na nesreću još uvek nalaze u postojećim institucijama, u svim državama regiona. Ja sam ovo naglasila u petoj komponenti tranzicione pravde - reformisanje institucija, transformacija uloge zlostavljača u ulogu državnih službenika građana i to upravo transformacija koja se naziva lustracija. Koliko ja znam, samo je Bosna započela taj proces pre nekoliko godina sa sudijama i tužiocima, ali upravo ova transformacija institucija zahteva mnogo više vremena, jer se nama čini da je prošlo već dosta vremena, ali barem na primeru iskustva drugih zemalja u regionu pokazuje se da je neophodno mnogo teškog rada i strpljenja.

VETON MUJAJ: Neko drugi? Neko iz organizacija koji su prisustvovali konsultacijama civilnoga društva? Izvolite!

NADICA MIRCOSKA: Imam posebnu čast, da u svoje ime, pozdravim učesnike i goste regionalne debate o modelu REKOM i ujedno da iskažem i lično zadovoljstvo što imam mogućnost da učestvujem u radu foruma, koji ima nameru da aktivno doprinese očuvanju mira, te da u budućnosti spreči svaki eventualni oružani konflikt u kojem bi se kao žrtva, iznova javilo civilno stanovništvo, bez razlike kojoj etničkoj, verskoj ili rasnoj grupaciji pripada. Ovaj regionalni forum bi trebalo da „uraste“ u savest svih naroda sa bivših jugoslovenskih prostora iz prostog razloga što je veliki broj ljudi sa njih bio žrtva oružanih sukoba čije posledice i traume, kako ljudske tako i materijalne, do dana današnjeg nisu ni izbliza zalečene i sanirane. Tačnije, veliki broj ljudi je bez svoje volje bio zahvaćen ratnim vihorom, čije posledice u celosti nismo sagledali do danas, niti smo u prilici da učinjenu štetu nadoknadimo. Golgotska stradanja mnogih nevinih građana ostavila su neizbrisive tragove i traume u njihovoj duši i svesti i ozbiljno poljuljala njihovu veru u ljudski rod uopšte, zbog doživljenih trenutaka u ratnim stradanjima sa bivših jugoslovenskih prostora. Sve proživljeno u ratnim dešavanjima može još jako dugo predstavljati veoma ozbiljnu opomenu svima, bez obzira na mesto prebivališta, koje su nacionalnosti, konfesije ili političkog ubeđenja. Iz ovih razloga učesnici foruma bi trebalo da se maksimalno angažuju da postulati na kojima počiva REKOM, postanu deo svakodnevice naših građana, jer samo tako možemo da se nadamo da ratni sukobi neće biti naša budućnost. Za ostvarenje ovog cilja, moramo otvoreno razgovarati i svima predočiti sva stradanja i svu golgotu koju su doživeli narodi sa ovih prostora da se ista ne bi više nikad ponovila. U ime svih humanih pojedinaca, žednih ravnopravnog života, želje ka širenju pozitivne energije, želje ka izgradnji i širenju odnosa i atmosfere tolerancije i uvažavanja, moramo se maksimalno angažovati da naši zaključci postanu opomena svima koji sebi daju za pravo da oružanim sukobima rešavaju probleme i nerazumevanja između naroda i etničkih zajednica. Za ostvarenje ovog cilja

predlažem da svi mi u svojim sredinama iz kojih dolazimo iznađemo način kako sve ono što je učinjeno u periodu rata na ovim prostorima nikako ne bude zaboravljeno, i da celoj zajednici javno stavimo do znanja da ćemo u budućnosti bez kolebanja otkrivati i tražiti najstrože sankcije za sve podstrekače rasne, verske i nacionalne netrpeljivosti, jer ti isti su zapravo bili i najodgovorniji za sva zla koja su ljudi na ovim prostorima doživeli. Ono što ne smemo dozvoliti jeste, da nijedno zlo delo ne sme ostati ne sankcionisano bez obzira ko stoji iza njega! Pri tome se mora jasno ukazati na pojedinca – funkcionera koji svojim ponašanjem direktno ili indirektno sebe stavlja na stranu izvršitelja najgrozomornijih dela, jer javna funkcija koju nosi ima presudan uticaj u tim događajima. Izvršeni zločini na teritoriji bivše SFRJ ne smeju biti zaboravljeni ili amnestirani, jer tako ćemo samo dati nekim novim avanturistima u budućnosti, pravo da se poigraju svim zlom koje nose ratni sukobi. Preko aktivnosti REKOM-a i drugih srodnih nvo, građani treba da ostvare svest o svojoj sopstvenoj odgovornosti i da se aktivno posvete osnovnim principima REKOM-a, da će jedino tako moći da se nadaju da će njihovi najbliži da žive u miru u jednom civilizovanom i humanom društvu, a da će sloboda i mir biti dostupni i zagarantovani svakom pojedincu ponaosob. Hvala.

VETON MUJAJ: Zahvaljujem se! Htio sam da se nadovežem, s obzirom da nemamo prijavljenih za reč. Pošto se bliži vreme pauze i drugog dela sesije, nakon pauze ćemo konkretno govoriti o tome *Zašto REKOM*, a zatim o dosadašnjem toku konsultativnog procesa i imaćemo objašnjenja u nastavku dnevnog reda o tome šta se do sada uradilo na ovom procesu. Za sve ove teme verujem da ćemo imati dosta prostora u toku današnjeg dana i da svako od vas iznese koliko može doprineti u tom pravcu. Ukoliko nema drugih zainteresovanih... Izvolite!

LAZAR STOJANOVIĆ: Podstakla me ova poslednja diskusija za koju mislim da je odlična i koju bih hteo da podržim; da pomenem problem podele na nacionalne i regionalne inicijative u ovom smislu, odnosno da se možda pozabavimo time šta je REKOM kao moguća zaštita od budućih konflikata i činjenja zločina, ako o njima uspemo da nešto saznamo i da napravimo branu protiv toga. Mi smo imali ratove, etničke grupe i verske grupe, gurane su u ratove, mnogo se radilo na tome da do ratnih sukoba dođe, a onda kao proizvod ratnih sukoba su se pojavljivali zločini. Kada mi pokušavamo da iz ugla ratova priđemo onome šta se tu dogodilo, mi najčešće samo vodimo rat drugim sredstvima. Mi umesto da pucamo jedni na druge, onda prebrojavamo svoje žrtve, prebrojavamo tuđe žrtve, kažemo, ovo se dogodilo, a nije moralo da se dogodi ili je zločinački neko nešto napravio što je recimo oštetilo naše interese. Kako rekoh, mislim da je to nastavljanje ratova drugim sredstvima. Došlo je do velike konceptualne promene u svetu posle pada Berlinskog zida, a to je da ljudi ne gledaju više jedni na druge iz pozicije svojih etničkih grupa, državnih interesa ili eventualno verskih opredeljenja ili ideoloških, ne gledaju jedni druge kao na neprijatelje, nego koncentrisanjem na zločin gledamo situacije koje su se dogodile kao situacije u kojima imamo žrtve i počinitelje. Dakle, ako toj stvari pristupimo tako da nam nije važno šta je učinila ova ili ona grupa kao grupa, ova ili ona država, ova ili ona konkretna vojna sila, nego pođimo od toga da imamo situaciju u kojoj imamo žrtve i počinitelje, onda mi imamo jedan jasan odnos prema tome šta rat proizvodi, bilo koji rat, bilo kome. Iz toga ugla, mislim da možemo i bolje da sagledamo i bolje da rešavamo te situacije i zbog toga mislim da se nalazimo na putu afirmisanja novih prava ili novih uglova iz kojih se sagledavaju klasična ljudska prava i zato bih hteo da kažem da **sa Balkana gotovo nikada ne dolazi ništa moderno. Ovom prilikom, ovo ne samo da je moralno važno i ne samo da je činjenički, istorijski i pravno jedna ozbiljna mogućnost da se pomogne žrtvama i da se pomogne mladim ljudima da nešto znaju, nego i to je nešto vrlo moderno što ako bi uspelo može da inspiriše mnogo slična žarišta na svetu.**

Pretpostavljam da će neko danas govoriti o tome kako na svetu ima i drugih komisija za utvrđivanje istine. REKOM, kako ga mi zamišljamo, trebalo bi da bude dosta različitija komisija i prva ikada koja bi imala regionalni karakter, a ne bi bila vezana za jednu državu, za Čile, Ruandu, Južnu Afriku. Dakle, eto, bio sam podstaknut ovim diskusijom za kojom mislim da je odlična, i hvala vam.

VETON MUJAJ: Znači, za ovaj moj deo... Onda neka izvoli, ima reč Eugen.

EUGEN JAKOVČIĆ: Ja ću nešto posle više reći o tijeku samog konsultacijskog procesa čiji je dio i ovaj današnji događaj i negde ću nastojati podvući i naglasiti vam koliko su važni ovi procesi i koliko su važne konsultacije za naš budući cilj, a to je osnivanje regionalne komisije, ali i za ono što primjećujemo već sad, u ovom prvom dijelu debate, a to je za lokalne potrebe, u ovom slučaju i potrebe Makedonije. Ja bih vas u tom dijelu debate zamolio da nam pomognete i date nam odgovor na pitanje - Zašto je REKOM potreban u Makedoniji, i je li uopće REKOM potreban u Makedoniji? Naime, vi znate da je intenzitet sukoba, odnosno broj žrtava u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i na Kosovu puno drugačiji od onoga što se događalo u Sloveniji i Makedoniji. Stoga se stvarno danas postavlja pitanje, i ja bih upravo htio to čuti od vas, s obzirom da ovde imamo i stradalničke udruge, koliko je to važno za Makedoniju s obzirom na naš zajednički cilj, da osnujemo regionalno tijelo, i upravo bi to trebala biti i snaga ovoga tijela, ta regionalnost, da bi se mogao osvijetliti cijeli naš zajednički povjesni istorijski narativ i, u ovom slučaju. Mene naravno interesira danas da dobijemo odgovor na pitanje - Kako to može i trenutačnu situacija u Makedoniji promjeniti? Može li, s obzirom na neke probleme koje sam primjetio, sudijelujući na velikoj konferenciji koja je bila u mjesecu veljači – februaru, kada se govorilo upravo o demitologizaciji 2001. godine u Makedoniji, godine u kojoj je došlo do sukoba? Tako da, ono što sam još samo htio naglasiti to je da mi je drago da smo u Skoplju, po prvi put u Makedoniji, da smo svi zajedno i evo, ja vas molim, u nastavku ćete dobiti još više informacija pa će, mislim, i samim tim debata bit puno plodonosnija i ono što nam je jako važno to je čuti odgovor na pitanje - Zašto je REKOM potreban u Makedoniji i može li on pomoći u Makedoniji i makedonskom društvu?

VETON MUJAJ: Zahvaljujem Eugenu! Realno, ovaj prvi deo je vrsta uvoda. Istina je da su oni koji su uzeli reč, a koji dolaze iz Makedonije, njihov govor je bio interesantan, jer na prethodnim konsultacijama po drugim mestima bivše Jugoslavije, na kojima sam ja učestvovao, često sam čuo slične elemente koje danas ovdje spominju i Makedonci. Daje mi nadu da i Makedonija može da bude deo ovoga procesa i na osnovu opšteg aspekta problemi su slični, pa se mogu naći zajednička rešenja. Jasmina, ja sam završio ovaj svoj deo. Sada sigurno idemo sa pauzom? Zahvaljujem vam se!

JASMINA NAJDOVSKA: Nadam se da će tokom ove sesije moje kolege sve objasniti u vezi sa REKOM-om i da će u ovoj sesiji biti mnogo više aktivne diskusije. Molim vas da nakon izlaganja pitate za sve što vam nije jasno u vezi sa ovom inicijativom, postavljajte pitanja, tako da možete da dobijete odgovore za sve nejasnoće. Marko Veličković i Lazar Stojanović govoriće o tome šta je REKOM, šta radi, koliko dugo. Izvolite!

MARKO VELIČKOVIĆ: Hvala! Da počnem sa dva pitanja koja su već ovde otvorena i postavljena. Prvo je bilo pitanje koje se ticalo izlečenja odnosa i neko je to video kao problem, zapravo rečeno je da baš zbog toga što ti odnosi jesu neizlečeni i ova inicijativa i rad komisije

može da naiđe na probleme. Međutim, ceo ovaj proces i postoji radi izlečenja odnosa. Mi smo svesni da su naša društva i dalje opterećena jakim osećajem pripadnosti naciji i da još uvek postoje predstave koje su najčešće lažne i rezultat su manipulacija, predstave koje su ugrađene u naše nacionalne identitete. Dakle, iza ovih ratova su ostala pitanja koja zahtevaju vrlo jasne, tačne i precizne odgovore. Ukoliko takvih odgovora nema, to je jedan veliki prostor za laži i manipulacije i mi smo, civilno društvo, danas svedoci izgradnje nove mitologije, mitologije koja se gradi upravo na tim lažima i manipulacijama. Dakle, ako je civilno društvo bilo to koje je možda i prvo ukazivalo, kada su svi ovi ratovi počinjali, na problem nacionalizma, na mogućnost konflikta i na katastrofalne posledice. I ako tada civilno društvo nije učinilo dovoljno ili nije moglo da učini dovoljno da te zločine spreči, civilno društvo može da učini dovoljno da ti odnosi o kojima smo govorili budu zalećeni. Laži i manipulacije, ali i različite interpretacije onoga što se dešavalo u prošlosti su zapravo kontaminirali te odnose. I drugo pitanje, možda sam delom i rekao nešto vezano za to, je da se možda moglo izbeći to što nam se desilo '90-tih i ti zločini i da je to moglo da se prevaziđe. To se desilo, dakle nije se učinilo dovoljno. Danas trebamo da prevaziđemo ovu situaciju u kojoj su i naši regionalni odnosi kao zemalja, ali i odnosi ljudi - poremećeni. Juče sam pričao sa prijateljem koji ne dolazi iz civilnog sektora, jedan građanin iz Srbije koji je bio u Sarajevu i kome je tamo bilo jako lepo, ali koji je otišao na Markale i video spomenik i njegova reakcija na to je bila da se on osećao kao da taj spomenik napada njega. Znači, nema tog osjećaja koji taj spomenik, na tom mestu, treba da izazove, empatije sa žrtvama koje su tu izgubile svoje živote. Dakle, kroz to iskustvo konflikta, nacije su postajale i žrtve i heroji. Obične sudbine, ljudi su ostali u drugom planu. Prave žrtve nisu u prvom planu. Ja ću ovde da se osvrnem na taj stvarni deo, šta je regionalna komisija, i kako ona treba da reši taj problem, kroz koje mehanizme. Znači, ovo je pre svega deo jednog širokog procesa konsultacija. Treba reći da su različita društva, različite zemlje, imale različita iskustva konflikata, bilo da su to bili ratovi, periodi diktatura ili aparthejd, kao što je bio slučaj u Južnoafričkoj republici i svi ti konflikti su ostavljali iza sebe žrtve, ali i poremećene odnose u samom društvu. I kao odgovor na potrebe tih društava da reše ove probleme, u nekim od tih zemalja, jesu osnivane ovakve komisije. Lazar je rekao da je ova komisija specifična po tome što je regionalna, ovo su uglavnom bile nacionalne komisije, ali sve komisije su posebne, priča su za sebe u onom smislu u kome su i konflikti i problemi specifični. Naš region, je prošao kroz regionalni konflikti i zato mi govorimo danas o regionalnoj komisiji. Uglavnom žrtve tih konflikata, žrtve ratnih zločina ni do danas nisu ostvarile svoja prava na istinu i pravdu, a i društvo svojim odnosom prema zločinima ne može da im garantira da se ti zločini u budućnosti ne mogu ponoviti. Pravo na istinu zavisi od utvrđivanja činjenica. Mi imamo suđenja pred domaćim sudovima, Međunarodnim tribunalom u Hagu, gde se u okviru sudskih procesa utvrđuje individualna krivična odgovornost za počinjene zločine. Međutim, ovi procesi nisu dovoljni da se utvrde činjenice o svim zločinima, jer masovnost počinjenih zločina sprečava žrtve da kroz sudske postupke ostvare svoja prava. Dakle, jedan od zadataka REKOM-a, biće da izgradi registar svih ljudskih gubitaka i da napravi činjenični zapis o onome što se dogodilo. Svaka žrtva treba da dobije svoj dosije. Rad komisije neće biti zamena za rad sudova, koji ostaju jedini pravni mehanizmi za utvrđivanje individualne krivične odgovornosti za počinjene zločine, ali istražnje radnje koje će komisija da preduzima mogu pomoći ovim procesima, može se doći do novih momenata, do novih svedoka, može da se da podsticaj žrtvama da svedoče u tim procesima. Takođe, vezano za sudbinu nestalih lica, može se doći do novih činjenica, može se doći do podataka vezanih za otkrivanje novih masovnih grobnica. Utvrđivanje činjenica je bitno i da bi već uspostavljene laži izgubile svoj kredibilitet i da bi društva u regionu došla do zajedničkog razumevanja onoga što se dešavalo. I time se sužava prostor za manipulacije, za preuveličavanje ili smanjivanje broja žrtava u konkretnim slučajevima

ratnih zločina i stvara se jedno novo razumevanje. Mi smo imali slučaj da u Srbiji nije mogla da se usvoji deklaracija koja bi genocid u Srebrenici nazvala baš onako kako je presuđeno u presudi Međunarodnog suda pravde, jer je veliki deo javnosti imao svoje viđenje toga, znači postoji veliki otpor javnosti i nije bilo dovoljno političke hrabrosti da se napravi taj odlučujući iskorak i već prizna i deklarativno ono što piše u presudi. Dakle, suđenja ne mogu biti dovoljna dok se ne nađe optimalan i adekvatan način da se sve te činjenice približe ljudima. Još jedna razlika, još jedan doprinos koji daje ova komisija, to je različita pozicija žrtve u sudskim procesima, gde su one najčešće u ulozi svedoka i gde su njihovi iskazi najčešće u funkciji samog procesa. Žrtva se u sudu obraća sudskom veću, njeni iskazi, njene priče su često prekidane i može da ih prekine advokat odbrane. Ovde, u toku ovog konsultativnog procesa, imali smo organizovana javna slušanja žrtava. Fokus je apsolutna na priči, na onome šta ta žrtva ispriča i ti iskazi nisu opterećeni ni sa čim, samo postoji potreba da žrtva ispriča ono što joj se dogodilo, što je opet posebno bitno, jer je u čitavom ovom periodu tih nacionalnih podela, u kojima su nacije dobile svoje likove obojene mitologijom, i starom i novom. Žrtve su izgubile ljudski lik, odnosno ljudi nemaju predstavu o žrtvama kao realnim ljudima i priče žrtava su bitne za stvaranje osjećaja empatije. Kad se taj osećaj empatije bude stvorio u ljudima, onda mi više nećemo živeti u istom sistemu vrednosti. Organizacije civilnog društva imaju svoje proklamovane ciljeve i najčešće su oni vezani za demokratiju, ljudska prava i ako je nešto mera u ovom trenutku, u ovom društvu, mera ostvarivanja demokratije, ljudskih prava, onda su to prava žrtava i procesi kroz koje se ta prava žrtava ostvaruju. Dakle, kroz te procese se izgrađuje novi sistem vrednosti i ovo društvo sa tom empatijom prema žrtvama jednostavno više neće biti isto, to više neće biti ista Srbija, Makedonija i Hrvatska, to će biti drugačija društva... Znači, zašto je ta regionalna dimenzija isto dosta važna...? Žrtve su inače priznate, obično, u okviru svojih nacija. Znači, pripadnici jedne nacije uglavnom govore i spremni su da saslušaju ono što se dešavalo žrtvama koji su pripadnici, uslovno rečeno, njihove strane. Međutim, to nije dovoljno i žrtve imaju potrebu da i ona druga strana koja je odgovorna za ono šta im se dogodilo čuje nešto o tome. To je jako bitno, da se žrtvama vrati vera u ljudskost... ovde je opet pomenuta. Znači, žrtve su upravo zbog toga što nema spremnosti strane koja se uslovno vidi kao počinitelj, da saslušaju, da ima sluha za to šta se žrtvi dogodilo, žrtva gubi veru... i onda to poricanje i ćutanje postaje praksa, legitimise se, i žrtve gube nadu da će ostvariti svoja prava i kao takve vrlo često imaju problema sa integracijom u društvu. Dakle, ja bih sa ovim završio svoj deo, ali samo bih opet pomenuo, ako su stvarno to ciljevi civilnog društva, nevladinih organizacija... izgradnja demokratije i kulture ljudskih prava, ovo je upravo proces koji će odrediti budućnost i demokratiju stanja ljudskih prava u našim društvima u regionu.

JASMINA NAJDOVSKA: Izvolite!

LAZAR STOJANOVIĆ: Pokušaću da odgovorim na pitanja za koja verujem da i svi vi sami sebi postavljate danas ovde, ali pošto ste vi pristojni ljudi, vi ste civilno društvo, vi to nećete da kažete, pa onda da ja to kažem umesto vas. Mislim da su to sledeća pitanja - Šta će to nama, šta sad? Došli neki ljudi, sad ovaj REKOM, šta to nama stvarno koristi i zbog čega je to nama potrebno i da li nam je uopšte potrebno? Drugo pitanje je, šta ćete vi sada ovde iz Skoplja, tom društvu koji već dve godine to radi, dve godine se nisu pojavljivali ovde, a sada su odjednom došli, zašto baš sada i šta ćemo mi njima? I konačno, taj REKOM nama ovde treba da živimo malo bolje, da malo bolje jedemo, da plate budu bolje, da ako je moguće, da se integrišemo u Evropu, a sad odjednom REKOM koji nam niko iz Evrope ne postavlja kao uslov, znači možemo mi valjda i bez toga, mislim što je nama to tako važno i zašto je uopšte taj REKOM potreban u

regionu baš u ovom trenutku? Da li ću ja uspešno da odgovorim na ova pitanja, ne znam. Ali, očekujem da ću vas ohrabriti da vi nakon toga postavljate dalje pitanja koja do sad iz pristojnosti niste postavljali. Kada su bili ratovi između 1991. i 2001. i poslednji od njih koji se odvijao na Kosovu, Makedonija nije bila nezahvaćena ratom. Ja to mogu da kažem zato što sam u to vreme radio ovde za OEBS i smatrao sam da nisu samo neposredna iskustva koje sam imao obilazeći Stenkovac i ostale prihvatne logore u kojima su izbeglice sa Kosova bile smeštane, nego sam u to vreme bio i potpuno svestan, a i organizacija za koju sam radio isticala je aspektat progona sa Kosova. Bio sam svestan da je to zločin genocida. Znao, ja bih hteo da vam kažem da se genocid ne sastoji samo u ubijanju ljudi, nego da su i masovna proterivanja ljudi takođe genocid, a mi smo ovde govorili o 850.000 ljudi koji su malo većim delom bili proterani u Albaniju, a malo manjim delom ovde, oko 350.000. Makedonska država je u to vreme obezbedila osnovne uslove za to, međunarodne organizacije su intervenisale i moglo bi se reći da je postojao ozbiljan napor zbrinjavanja i da je sasvim impresivan nivo humanosti pokazan. Ali iz toga makedonsko društvo nije izašlo neoštećeno. I to je bitno ne samo za vas, nego i za čitav region. Bitno je da delikatna ravnoteža u kojoj se to društvo nalazilo do tog sukoba zamalo nije eksplodirala u ozbiljan i nasilan raspad zbog toga što je društvo počelo da se podvaja u velikoj meri, ohrabreno spolja, da se podvaja na one koji su „za“ i one koji su „protiv“ određenih strana u tom sukobu. Reč je o NATO-u i o Srbiji. Srećom, u tome nije bilo ozbiljnih žrtava, polupano je više nešto prozora, a njih ne računamo u ljudske žrtve. Međutim, ono što je bitno, to je da je toga moglo da bude i da je rat u Makedoniji stvarno zavisio od onoga šta će da se odluči u jednom drugom gradu i ni u jednom momentu u Skoplju nije bilo jasno hoće li rata biti ili neće. Posao ove koalicije i posao buduće komisije uopšte nije ovo što ja sada pričam. Ona neće utvrđivati da li je postojala ili nije postojala ratna opasnost i na koji je način socijalno-psihološki i politički rat u regionu uticao, pa i ošteti Makedoniju. Komisija, dakle, to neće utvrđivati, ali ono što ja ovde hoću da kaže, mislim da je to jedan od ozbiljnih interesa koje ljudi iz Makedonije imaju, svi ljudi bez obzira koje su nacionalnosti, vere ili političke provinijencije, imaju da utvrde šta se u regionu događalo i da dobiju makar grubu sliku, obrise „čudovišta“ koje im je stajalo za vratom četiri-pet godina i na koje se nije zaboravilo, koliko znam ljude odavde. Kako je REKOM značajan za žrtve i za ostvarivanje njihovih prava, to ste uglavnom i čuli i ja to ne bih mogao da ispričam bolje nego Nora, Marko ili Eugen. Ali kako se to odnosi na ljude koji su bili klinci u to vreme, kako se to odnosi na ljude koji danas imaju 20 godina, a u vreme tih ratova imali su između sedam i deset. Zašto bi to njih uopšte zanimalo? Mi zapravo, sa ovom inicijativom, mi imamo problem što je ovo novinarski govoreći, jedna nepopularna tema. I sad tu postoji jedan paradoks. Vi ne možete ni da se bavite sukobima, žrtvama i posledicama dok je ta situacija vruća i dok su ljudi emocionalno veoma zainteresovani za to, a kad naiđe vreme da možete da se bavite, onda to više nikoga ne interesuje. E sada, ne guramo mi ovde temu koja ne bi trebalo nikoga da zanima, nego pokušavamo da nađemo koji su aspekti te teme, sukoba, potrebe da se utvrde i žrtve i počinio i da se opišu zločini i teška kršenja ljudskih prava koja su se dogodila, na koji je to način značajno, zanimljivo za ljude koji su tada bili klinci. Pa zanimljivo i značajno na onaj način na koji je za svakog mladog Poljaka bitno, koji se tada nije ni rodio, šta se dogodilo u Kačinskoj šumi. Znao, neke stvari nas opredeljuju ne samo u smislu da su mitovi, istorija, temelj na kojem se gradi nacija, država, na kojem se formuliše politika i koji se predaju u školama da bi se ohrabrio patriotski duh stanovništva. Ne, to je deo svih nas. Znao, ako čovek kaže – ja sam Poljak, onda on ima odnos prema Kačinskoj šumi. Ako kaže ja sam Palestinac, onda ma gde živeo u svetu on ne može da nema odnos prema tome šta se događa u Palestini u ovom momentu. *Mutatis mutandis*, to važi i za Jevreje, samo oni govore o stvarima koje su se dogodile znatno ranije. Ako čovek kaže ja sam Jevrejin, ne može da nema svest o tome da se holokaust dogodio. Zato mislim

da za mlade ljude, to znači nešto što je veoma važno i nije ništa manje nego za one koji su u tim sukobima učestvovali. Ima sada još jedna stvar, ali ona je možda više jedno pitanje ljudskih prava, i jedno više opšte pitanje, a ne pitanje neposrednog interesa ljudi ovde. To je pravo javnosti da zna. Čitav korpus ljudskih prava je nastao nedavno, tek posle Drugog svetskog rata i on se još uvek intenzivno razvija. Pravo, koje u velikoj meri obeležava ovu inicijativu koju mi vodimo je pravo javnosti da zna. Iz toga proističu mnoge za život ljudi važne posledice, kao što je da država mora da vam odgovori, da ako protiv vas tajna policija vodi istragu, u jednom momentu oni moraju da vam daju dokumenta. A ako se nešto u istoriji vaše države ili bilo koje države na svetu dogodilo, svako to ima pravo da zna i to nije važno samo za nauku, nije važno samo za istorijska istraživanja i proučavanja, nego je važno za ljude koji žive u tim državama, za ljude koji uopšte žive na svetu, jer oni žele da zasnivaju svoje akcije na znanju, a ne na pretpostavkama i ne mitologijama koje im neko preneo, promenio. Ovo je jedno potpuno novo pravo. Ono je najnovije na listi ljudskih prava i još uvek je u procesu Ujedinjenih nacija i još uvek nije dobilo status ljudskih prava, koji će verovatno ubrzo dobiti. Ali u ime tog prava koje se rađa, ja mislim da postoji interes i ovde u Makedoniji da javnost zna. E sada, da ne bih baš pojeo sve vreme koje Eugen treba da potroši, da vam priča - šta ćete i vi nama. Hajde, ovo je recimo bilo zbog čega bi Inicijativa za REKOM nešto značila za vas. Za nas koji dolazimo iz drugih delova regiona prvenstveno je bilo važno da inicijativu za utvđivanja činjenica o žrtvama postavimo kao zajedničku inicijativu. Prvi nivo je prirodno bio da to počnemo u sredinama gde su konflikti bili najžešći i gde je tih žrtava bilo najviše. Bez toga ne bi vredelo ni da ulazimo u širi razgovor. Dakle, dve godine mi pokušavamo da sastavimo ljude sa Kosova, iz Bosne, Hrvatske i Srbije oko žrtava i zločina koji su se dogodili u sukobima na teritorijama tih država. To nije išlo jednostavno, ali se uspelo da se, na primer, okupe udruženja logoraša iz različitih država i da mogu da razgovaraju zajedno i za istim stolom i da shvate i da kažu to da su njihovi interesi zapravo isti, bez obzira iz kojih država dolaze. Zna, on je logoraš, on je žrtva. E sada, što sam ja logoraš koga su držali i stražari tvog naroda, a ti si logoraš koga su držali stražari mog naroda, u ovom momentu je uspešno otklonjeno. To je velika stvar. Bilo je i konsultacija sa intelektualcima, sa mladima, sa porodicama žrtava, sa zajednicom pravnika, neobično je važno bilo to i ponovo se povremeno prave te konsultacije sa zajednicom pravnika, a hteo bih posebno da naglasim jedne koje smo imali u Beogradu pre deset dana, to su bile konsultacije sa verskim zajednicama u Srbiji koje su sve podržale REKOM, Inicijativu za REKOM i očekujemo da sve pristupe koaliciji. E sad, kada mi imamo društvene grupe i interese i grupa i pojedinaca, koje su potpuno mimo obrasca koji zadaje država, onda mi imamo šansu da rastemo i da obogaćujemo sadržaj onoga što tražimo. Kada mi kažemo da mi tražimo da se ustanovi spisak svih žrtava, to je dosta precizan i jasan cilj, ali on ne govori o svemu što je iza toga, a iza toga je poboljšavanje komunikacije i prepoznavanje zajedničkih interesa među veoma različitim grupama i među veoma različitim interesima. I sada ću da kažem nešto što se možda neće svima dopasti, ali jeste od normi ove inicijative. Nama niko ne „smrdi.“ Mi ne vodimo politiku. Mi ne moramo politički da se slažemo sa čovekom koji ulazi u ovo. Ako postoji interes čoveka da zna više ili organizacije, političke partije, bilo koga, ako institucija ili čovek prihvata ove norme i misli da je doista potrebno uraditi to što mi radimo, on je dobrodošao. I ovo nismo izmislili mi. Moderna politika u smislu društvene akcije za promenu vodi se na taj način. Ja nisam antiglobalista, ali sam od njih mnogo naučio. Zna, kad pogledate tu gomilu ljudi koja prilično efikasno izaziva države i skupove šefova država protiv kojih se buni, onda vidite da je to široka lepeza ljudi od desnice do leve, svih vera i nacija, od ludaka do genija, svih verskih, političkih pa i seksualnih opredeljenja, svih opredeljenja, od nenasilnih do sasvim nasilnih. Kada ljudi prepoznaju zajednički interes da nešto urade, onda padaju sve ograde, onda to oni rade zajedno i to je vrlo

jaka poluga za delovanje u društvu koje može da vodi uspehu, pobedi. E sad, ono treće, šta će nam uopšte taj REKOM? Mi smo kao bivša Austro-Ugarska, kao kavkaske države, kao srednja Azija, posle raspada Sovjetskog saveza, mi smo region koji je još uvek zaostao u glavama ljudi koji se sećaju da su nekad živeli u istoj državi. Ovo nije pokušaj da se ohrabruju ideje ili veze koje bi vodile bilo kakvim novim političkim ujedinjenjima. To je stvar grupe ili ljudi koji u tome učestvuju. Ali u toj regionalnosti koju smo nasledili postoji ogroman potencijal koji može da pomogne da nešto uradimo regionalno. Ono o čemu češće čujete da se govori nego što je REKOM su druge inicijative, prvenstveno ekonomske. Ovaj autoput koji imamo od Beča do Soluna prolazi kroz nekoliko država koje sve imaju interes da održavaju taj put jer je on ogroman izvor prihoda, verovatno najvažniji i najveći privredni objekat u čitavom regionu i ne zovemo mi to više autoput Bratstvo-jedinstvo, ali kako god da ga nazovemo, to je naš zajednički posao. E isto tako i ovaj REKOM. Nama se u bivšoj državi dogodio rat koji je doveo do raspada bivše države i koji je imao ogroman potresan efekat na čitavu Evropu, ali pre svega na nas koji smo odatle, iz regiona. Zbog toga jedinu punu sliku o tom ratu i o posledicama toga rata ili tih ratova, mi možemo da dobijamo, ako toj stvari pristupimo regionalno. Možda ste primetili da ja stalno govorim o ratu. Postoji čitava jedna linija, jedna škola mišljenja koja odbija da govori o ratu, nego govori o etničkim konfliktima, čak ponekada o etničkim i o verskim konfliktima. Nemamo mi ništa protiv ni da takvi ljudi uđu, da se pridruže ovoj inicijativi. Jedino što imamo tu slobodu, pošto hoćemo da napravimo spisak žrtava i pošto možemo da imenujemo sile koje su pucale i grupe koje su stradale, mi to ipak zovemo ratovima. Ali naglašavam da nije bitno da onaj koji se pridruži to naziva ratom. Poslednje što hoću da kažem jeste da smo mi građanska inicijativa i da imamo cilj da sakupimo milion potpisa i da je ovo poteklo pre svega od najpoštovanijih i najbolje organizovanih nevladinih organizacija u regionu, a sada se to polako širi i postaje koalicija koja ima već 600 institucionalnih i 500-600 pojedinačnih članova, ali mi nismo nikakva država... već kad kažemo nevladina, znači mi nismo ni međuvladina ni vladina organizacija, ovo je jedna inicijativa koja se odvija u civilnom društvu i vode je nevladine organizacije. A cilj je zbog toga što komisija koja bi trebalo da ispituje ovo što želimo da se ispituje i da napravi spisak žrtava i opise zločina, cilj je da to urade države, jer inače takva komisija ne bi imala odgovarajući autoritet. Ne postoji baš nikakav način, nije uopšte zamislivo da sada n krenemo na primer, Nora, Eugen, Marko i ja, pa onda odemo u drugu državu pa kažemo – hej, znate mi sada hoćemo ovde da prebrojimo ovo.... mislim šta vi tu radite, to se na taj način ne radi i iza toga mora da stoji autoritet države i ono što stvar čini posebno teškom, to je pošto se stvar odvija u regionu, to moraju da budu sve države regiona. To jeste naš cilj, ali ja sada uopšte ne bih otvarao tu temu, mi smo potpuno svesni toga da to otvara međunarodno-političke i međunarodno-pravne probleme koje tek moramo da rešavamo i mi o njima raspravljamo. Ali ovo vam pominjem zato što mi uopšte ne očekujemo da ćemo tu vrstu problema imati u Sloveniji ili u Makedoniji i zbog toga vi niste bili prvi kojima smo se obraćali i zbog toga mi računamo da će jedno naročito sredstvo jakog pritiska na druge vlade u regionu biti ono što ćemo, nadam se, dosta lako i brzo postići sa vladom u Makedoniji i sa vladom u Sloveniji i što već vidimo da se događa sa vladom u Crnoj Gori. Naime, konsultacije u Crnoj Gori pre tri-četiri dana imali smo u skupštini te države sa njihovim političkim predstavnicima. E pa sad, razumećete da ove države koje nisam pobrojao, koje su mnogo veći problem, mogu da reaguju na ovakav pritisak o kojem govorimo. S obzirom da smo mi građanska inicijativa, mi smo svoj cilj definisali kao milion potpisa, koji će izvršiti pritisak na vlade da potpišu. A sad mogu da vam kažem da ne biste mislili da sam naivan ili da sam budala, to je da milion potpisa čini oko 5% stanovništva u čitavom regionu, čak oko 4%. Pa ako mi dođemo pred vlade samo s tim i ako nemamo druga sredstva pritiska, one pošto su to civilizovani i ljubazni ljudi, rećiće - da hvala, vi ste jedna velika grupa ljudi, mi ćemo da uzmemo

taj vaš papir, pa ćemo malo da razmišljamo o tome, pa ćemo vam odgovoriti čim budemo imali neko rešenje i to će onda verovatno da se dogodi u sledećoj generaciji. Mi dakle moramo da dobijamo stvarne društvene sile koje vlade ne mogu da zaobiđu, koje na vlade utiču i na koje su vlade osetljive, da bi smo došli do cilja, a to je da vlade potpišu ovo o čemu govorimo. Ko su te sile? Pa evo, mi smo počeli sa verskim zajednicama. Mi sada idemo široko u to da pridobijemo razna profesionalna sportska udruženja, obrazovne institucije, medije, zbog toga što mislimo da je pridruživanje koaliciji nešto što bi one prema svom programu i prema onome što inače rade i morali da urade. Da vam kažem samo na primer udruženje lekara, ili advokatske komore, univerziteta, kao što ja znam da imamo ovde dosta predstavnika univerziteta, fakulteta za bezbednost, to su povezane stvari. To je način da ako ljudi podrže ovo što mi radimo i sebe identifikuju kao podržavaoce, a ako su članovi koalicije i kao nosioce programa koje njihov rad predstavlja na određeni način. Drugo, nije ova stvar koje se događa samo u ovom regionu i neće biti angažovana samo podrška iz ovog regiona. Ovo je stvar koja je svetska. Kada kažete Bosna, ili kada kažete Kosovo, to zna ceo svet, mi hoćemo da ih podsetimo još i na to da je Balkan nešto gde se sve to odigrava i onda ćemo svoju kampanju odgovarajućim savremenim sredstvima koja su poslednjih 20 godina najjača, proizvode najjače propagandne efekte, sprovedemo to pretežno preko interneta, otvoreno, svetski. Vi možda mislite da to ne utiče nimalo na vlade u regionu. Pa znate, iz disidentskih vremena kada smo mi to radili sa peticijama koje su objavljivali strani mediji, pa su onda njihove vlade bile pod pritiskom zato što onda njihova javnost pita šta se to događa u Jugoslaviji, onda te vlade više vrše pritisak na vladu Jugoslavije i čak i na naše iznenađenje, vlada reaguje na te pritiske. To je poslednje što sam hteo da vam kažem, to je da se računa i sa određenom ozbiljnijom jednom strategijom porasta društvene moći koja treba da vrši pritisak na države i u tom smislu iako je ovo jedna, kako vojnici kažu – bitka uzbrdo, ja sam optimista i mislim da ćemo je dobiti, pre svega uz vašu pomoć i uz pomoć mnogih drugih koji će se putem priključivati. Mi smo do vas došli kada se osećamo spremnim da rastemo i da se organizujemo bolje. Dok smo držali svoje male konsultacije okolo jednu-dve godine činilo nam se da je prerano. Dakle, eto, šta god budete pitali, ja ću pokušati da vam odgovorim. Hvala!

EUGEN JAKOVČIĆ: Nastojaću bit poticajan, prvenstveno u onom pravcu kojeg sam naglasio na početku prve sesije, a to je - zašto REKOM u Makedoniji i u tom smislu bih molio kolege i kolegice, prvenstveno iz Makedonije da nam u tome pomognu i da čujemo njihova razmišljanja o svemu onome što su čuli do sad i ovih nekoliko ključnih informacija koje ja želim iznijeti u svom izlaganju. Meni je izuzetno drago što smo u Makedoniji. Ovo jesu prve konsultacije u Makedoniji, ali nije prvi kontakt koalicije sa Makedonijom, još tijekom prošle godine, bivša koordinatorica u Bosni i Hercegovini, Aleksandra Letić i ja, kao i kolega Veton iz Peći/Pejë smo bili ovde i oformili malu grupu koja je koordinirala proces u Makedoniji. Također, ja sam sudijelovao i govorio o Inicijativi za REKOM na velikom skupu koji je organizirao SOROS Makedonije – Demitologizacija na 2001. Predstavnicu pojedinih organizacija iz Makedonije, Mirovna akcija iz Prilepa i još neke organizacije također sudijelovale su na našem forumu. Forum je mjesto gde mi u velikom broju raspravljamo o komisiji, kao jednom od važnih mehanizama tranzicijske pravde. Prema tome, s Makedonijom se radilo i imali smo u svijesti i u svim našim dokumentima Makedoniju i Sloveniju, i to je jako važno i danas nam je upravo potreban taj iskorak i odgovor na pitanje - Zašto REKOM u Makedoniji? Ja sam sinoć pokušavao a i u proteklim tjednima i mesecima, prodrati u dokumente koje postoje u vezi sa sukobima u Sloveniji i Makedoniji. O tome sam i razgovarao s ljudima na ovoj konferenciji u drugom mjesecu. Dinamika i intenzitet tih sukoba je zasigurno puno niži i drugačiji od dominantnih sukoba koji su se događali u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i na Kosovu, tako da je REKOM u Makedoniji i

Sloveniji veliki izazov koji stoji pred ovom koalicijom. Znači, mi kad govorimo o komisijama za istinu imamo dvije vrste pravde, to je tzv. pravda kojom se kažnjava, retributivnu, koja se odvija na sudu. Mi govorimo o drugoj pravdi, procesu koji je mukotrpan, dugotrajan. Međutim, mi mislimo da postoje mehanizmi i ovo je jedan od mehanizama koji može dati puno širi pogled na cijelu ovu problematiku. Zašto je važan REKOM? REKOM se, ja bih to istaknuo i to smatram jednim od najvažnijih momenata u našoj inicijativi, a to je da se REKOM zasniva na pretpostavci da učinkovito suočavanje s prošlošću podrazumjeva prije svega regionalni pristup, jer upravo regionalni pristup razumije i uvažava povijesni i politički kontekst u kojem su ratni zločini počinjeni. Drugim riječima, sami ratni zločini se shvaćaju kao regionalni po svojoj prirodi, a u tom kontekstu onda i nada za pomirenje, zapravo istinsko pomirenje ide prema tom regionalnom pomirenju. Tako da je to vrlo jasno i to proizlazi naročito od toga da su to shvatile organizacije koje su pokrenuli ovu priču još 2005. Vidjele su sudove i da ono što se odvijalo pred njima nije dovoljno, da je potrebno nešto više. Ne samo zbog nedostataka pravosuđa koje ima probleme, kako u Makedoniji, tako i u drugim zemljama bivše Jugoslavije, nego naprosto toliki je broj počinjenih ratnih zločina da je naprosto nemoguće da svi oni budu procesuirani, da svi počinitelji i odgovorni za zločine budu izvedeni pred sudove. Prema tome, kao i u nekim drugim dijelovima svijeta moraju postojati dodatni mehanizmi koji bi pogurali cijelu tu stvar. Ova inicijativa je i velika kritika svega onoga što nisu činile vlade i institucije u proteklim godinama u vezi suočavanja s prošlošću. U Hrvatskoj ne postoji ozbiljna institucija koja bi se bavila tzv. priopćavanjem činjenica o ratu. S druge strane, u Bosni i Hercegovini je postojala ideja o komisiji, ali nacionalnoj komisiji. I ono što je jako važno, postojala je jedna sramotna ideja, u Srbiji, gde je predsjednik Koštunica htio tzv. komisiju za istinu i pomirenje koja bi bila nacionalna. Postojali su različiti pristupi da se izgradi taj dodatni mehanizam, međutim ovo je do sada najozbiljnija inicijativa. Mi u ovom trenutku imamo okupljen veliki broj nevladinih organizacija i cijela priča je počela 2005. upravo sa raspravom o mehanizmima koji su potrebni za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima. Mi smo išli postupno, i sazrijevali smo zajedno sa ovom inicijativom, odnosno ona je sazrijevala zajedno sa reakcijama sudionika i sudionica na ovakvim skupovima. Ova inicijativa nije potekla ni iz Brisela, ni iz bilo koje od vlada u regiji. Ona je potekla iz civilnog društva, a civilno društvo reagira prije svega iz potreba i onoga što su nekoliko ključnih velikih organizacija koje su se bavila monitoriranjem suđenja za ratne zločine primjetile, a to je ta suđenja nisu dovoljna. Nakon toga smo debatu dalje razvijali i mi smo zapravo došli na jedan od ključnih datuma o našoj inicijativi, a to je 2008., kada smo na Kosovu u Prištini/Prishtinë formalno i osnovali koaliciju. Koalicija za REKOM je mreža nevladinih organizacija, udruga pojedinaca i pojedinki koji zastupaju i afirmiraju ovu inicijativu, a Inicijativa za REKOM je što ona želi da se formira regionalna i neovisna komisija sa mandatom utvrđivanja i javnog iznošenja činjenica o ratnim zločinima. Znači, Koaliciju za REKOM imamo, a REKOM još uvek nemamo, odnosno želimo da ga osnuju vlade i parlamenti, jer ono što je jako važno što možda kolege do sada nisu naglasile, ali ja bih samo onako taksativno, nadam se da još uvek dobro percipirate sve... Ovaj mehanizam i komisija ima četiri osnovna sastojka, komisija bi bila istražno tijelo, vansudsko tijelo, bila bi službeno, zvanično tijelo i bila bi regionalno tijelo. Komisija ne bi utvrđivala krivičnu odgovornost i ona inače kao mehanizam tranzicijske pravde ne utvrđuje krivičnu odgovornost, ona se prvenstveno fokusira na glas žrtve, na ljude koji su trpili zločine koji su počinjeni i u tom mehanizmu je vrlo važno viđenje zločina upravo iz fokusa žrtava. Tako da se za komisiju, za ovaj mehanizam tranzicijske pravde, vrlo često kaže da je on platforma za glas žrtava, što on u stvari i suštinski i je, pri tom niti malo ne umanjujući važnost i svega onoga što se odvija u procesima pred sudovima u regiji. Naravno, postavljate pitanje - Pa dobro, zašto nam je to potrebno, to je negde i Lazar pokušao reći, zašto nam je potreban

REKOM? Pa tu su brojke vrlo jasne. Haški sud je uspio od 1993. podignuti optužnice samo protiv 161 osobe. S druge strane, pretpostavlja se da je samo u Bosni i Hercegovini bilo oko 10.000 počinitelja ratnih zločina. Sad kada treba brojke stavljate u omjer, vidite koliko je nemoguće i koliko sudski proces ne može dati onaj ključni odgovor. Zašto je važno da ovo tijelo bude službeno? Zašto nije dovoljno da mi kao nevladine organizacije to ostavimo i guramo po principu kako stvari guramo do tada, pišemo naše izveštaje, kao što je moja organizacija radi u Hrvatskoj... Važno je zato što je upravo sporenje, važno je da to šta komisija utvrdi - da to bude službeno, kako se upravo ne bi događalo ono što se događa u tom nacionalnom pogledu, u etničkom pogledu na zločine, a to je etnički fokus u kojem nema razumjevanja i nema osjećaja za žrtvu i stradanje drugoga. Zato je važno da regionalna komisija utvrđujući regionalno činjenice, i kroz službeni mehanizam, bude svojevrsna brana poricanju zločina, a to je žrtvama jako važno. Koliko im je važno u njihovim zemljama, toliko im je još važnije da se ono što se dogodilo ne poriče u drugim državama. I to je vrlo važno i to smo iskusili u brojnim debatama do sada i kao organizacija koja monitorira suđenje za ratne zločine, u ostalom kao i Fond za humanitarno pravo, primjetilo se da je ljudima upravo važno da se njihova patnja prizna u drugoj sredini, u naročito sredini iz koje dolaze počinitelji. Takođe, u brojnim slučajevima sukob je imao regionalni karakter; prema tome, počinitelji su u jednoj državi, dokazi su u jednoj državi, a sve drugo je u drugoj državi i zato je vrlo važno žrtvama. Vi ste imali brojne situacije u koje žrtve dolaze potpuno nepripremljene na sudske procese, tipa za logor Morinj, žrtve iz Hrvatske dolaze na suđenje u Podgorici, institucije ih uopće ne pripremaju, ali iza tog suđenja je stajala suradnja tužilaštva, odnosno regionalni pristup u utvrđivanju činjenica, on već na jednoj razini postoji i u ovom trenutku, tužilaštva, vlade, ministarstva pravosuđa potpisuju ugovore, doduše samo za korupciju i kriminal, ali nadamo se da će se to proširiti, odnosno da će REKOM biti upravo ta nadogradnja da u to uđu i ratni zločini. I možda jedan od poslednjih argumenata, a jedan od najvažnijih argumenta zašto REKOM...? Pa u regiji u ovom trenutku ima 16.000 nestalih. Taj proces je stao. On ide, on je vrlo usporen i mislim da je to najjači argument. Mislim da je to najjači argument i najbolji odgovor na pitanje zašto je potreban REKOM. Što se tiče samih konsultacija, one od početka imaju za cilj da stvore ono što bi trebalo raditi REKOM, a to je javna platforma na kojoj će žrtve govoriti o tome šta im se dogodilo i to mi na našim konsultacijama radimo i imamo. Također, okupljamo u celu priču i predstavnike civilnog društva gde i oni također iznose svoje potrebe u odnosu na kršenja ljudskih prava. Cilj konsultacija je da dobijamo podršku o kojoj je Lazar govorio. Išla je medijska kampanja koja je zaobišla Makedoniju, ali nadam se da će u jednoj od sledećih faza biti tu i komunikacija s javnošću nam je izuzetno važna, sa najširoj javnošću, ne samo udrugama i udruženjima žrtava i organizacijama civilnog društva, nego sa svima, jer mislimo da je to važno za svakog člana i članicu, za svakog pojedinca i pojedinku u našim zemljama. I ono što mi radimo u ovom trenutku i što je jedan od najvažnijih aspekata rada koalicije, to je izgradnja modela buduće regionalne komisije. Mi u ovom trenutku imamo tim ljudi, zovemo ih radna skupina i svaka od zemalja koja je uključena u ovaj proces, za sada bez predstavnika Makedonije i Slovenije, ali nadamo se da će se to promjeniti i da će biti potaknuto između ostalih i u ovim konsultacijama, i oni upravo rade na izradi tog modela, o čemu će nešto više kasnije reći kolegica iz Bosne i Hercegovine. Dosadašnji tijek konsultacijskog procesa je pokazao da značajna većina sudionika podržava regionalni pristup, mi primjećujemo da smo ne samo mi kroz naše konsultacije postigli napredak, nego da i menjamo trenutačno ambijent koji će sutra biti važan za prihvaćanje ove inicijative u parlamentima. Ako u Dubrovniku, u veljači, februaru ove godine okupite logoraše koji su ujedno bili svi pripadnici vojski koje su se borili na području bivše Jugoslavije, oni su svi zajedno došli u Dubrovnik i to je proteklo vrlo korektno. Neki od njih koji su bili u vojno-istražnom centru Lora

u Splitu, iz Trebinja, su prvi put došli u Hrvatsku. To je zaista bilo fascinantno i to je naročito bilo važno za taj dio Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Dubrovnika, tog dijela gde se stvarno vodio rat, igrao sudbinama ljudi, u ostalom, prve žrtve iz Srebrenice su ubijene 1992. kao posledica deportacija iz Herceg Novog. REKOM neće donijet na scenu i na svjetlo dana nikakve nove spektakularne činjenice, koje do sada nisu bile poznate. Radi se upravo o tome i to je jedan od glavnih razloga zašto je ova inicijativa pokrenuta, a to je da REKOM, odnosno ovaj mehanizam, želi podići veo poricanja, odnosno naširoko poznatih, ali neizgovorenih činjenica ili istina. Prema tome, puno stvari se zna, to me podsetilo vezano za Split, zapravo građani godinama znaju da se tu odvijalo to što se odvijalo i da su počinjeni vrlo svirepi zločini, međutim ta šutnja je bila nešto najgore, i između ostalih, ovaj mehanizam želi i tu priču zaustaviti. Nadam se da vam je bilo poticajno i da ćete moći dati svoj refleks zašto je to važno za Makedoniju, šta se to dogodilo 2001. i biću iskren, ja sam posmatrajući debatu u Skoplju, u februaru ove godine, vezanu za demitologizaciju na 2001., primjetio da ova inicijativa i REKOM može biti dobar model za raspravu o prošlosti, jer ta debata je na momente bila jako napeta i cijelo vreme su postojale dvije strane: makedonska i albanska i svi su svakome bili krivi. Ovakve rasprave i debate, osim onog konačnog našeg interesa i cilja da se osnuje komisija, zapravo mogu pomoći i da se riješe trenutačni sporovi i problemi koje postoje. Bilo je fascinantno slušati građane Makedonije albanske nacionalnosti koji su govorili da se smatraju uopće neprihvaćeni u cijelom periodu komunizma itd. S druge strane, tu je gospođa koja je izgubila supruga u tom sukobu, tako da ne stoji moja opaska da je u pitanju mali sukob, a njoj je to najveći sukob na ovome svijetu, veći od bilo kojeg sukoba. U tom kontekstu, mislim da sam ja već krenuo odgovarati na ovo pitanje - je li potreban i zašto je potreban REKOM u Makedoniji.

JASMINA NAJDOVSKA: Zahvaljujem učesnicima na govoru, mislim da će biti dobra osnova za odgovor na vaše pitanje ono što su oni izneli. Zamolila bih vas za diskusiju. Izvolite gospodine Grkov!

NIKOLA GRKOV : Predsednik sam Udruženja veterana vojske iz Kavadarca.

JASMINA NAJDOVSKA: Možete li samo malo glasnije?

NIKOLA GRKOV: Inače aktivni učesnik u ratu od 2001., koji se nažalost često pominje kao oružani sukob i nešto blisko ratu, ali ne i rat. Prvo, pozdravljam inicijativu za ovaj sastanak, izneću vam neke od mojih stavova, koje neko vreme pokušavam da iznesem, da ga vlade shvate kao postojeći problem. Branioци Republike Hrvatske tokom Domovinskog rata su formirali jedno dosta široko udruženje, na neki način su uspjeli da reše svoje probleme uprkos činjenici da još uvek postoje nezadovoljni branioци otadžbine... nameće nam se još jedan problem, prvo nepriznavanje učesnika rata kao boraca samo iz jednog razloga, jer nije bilo proglašenja rata! Ali budite više nego sigurni da je bio rat i podržavam izjavu gospodina Eugena da je bio najgori rat u regionu. Gospodin Veličković je govorio o žrtvama, nestalim licima, najviše vremena je posvetio nestalim i članovima njihovih porodica, postavio je pitanje da li će se pronaći nestali, da li će počinitelj da odgovara ili ne, ukoliko se pronađe. Međutim, postoji ovde još jedan problem koji slučajno ili namerno nije pomenut, a to su žive žrtve. Ja govorim o svim učesnicima rata, svim ratovima u regionu, počev od ratova koji su vođeni u Hrvatskoj, Kosovu, Srbiji i i rat na našim prostorima. **Žrtve su oni koji aktivno učestvuju u ratu, ali i naše porodice su žrtve, kategorija nevidljivih žrtava zato što su svi traumatizovani. Podrazumeva se da je član porodice svakog učesnika u ratu traumatizovan.** Rat će napraviti svoje. Međutim, porodice naših boraca su

doživeli traume u toku rata, i nastavljaju da ih doživljavaju do danas. **Lično sam pisao o post-traumatskom stresu, ili poznatom kao vijetnamski sindrom**, još 2006. godine su me, nažalost, vlasti opomenule da pazim šta pišem. Prestao sam da govorim o ovoj temi ili ne? Jednostavno želim vam reći, čak i danas, kao što je neko rekao - to ostaje moja omiljena tema, međutim to je takođe bolna tačka za koju treba da se zalažemo jer sam sindrom i *flashback* (sećanja) ... donose mnogo žrtava. Ne bih da manipulišem brojkama, ali verujem da je više od 200 učesnika borbi do sada sebi oduzelo život, upravo zbog *flashback-a* ili vijetnamskog sindroma, nažalost, unatoč činjenici da imamo stručnjake koji se bave ovim pitanjem, oni ovo ne rade... na osnovu onoga što sam pročitao u literaturi, ali u praksi, kao što smo već videli, manifestuje se na način da učesnik borbi ili oduzme sebi život ili se ponašaju agresivno prema bilo kome, lišava ga života, onda oduzme i sam sebi život. Sve ovo se dešava ovde kod nas u Makedoniji... ovo je trajalo sve do pre nekoliko meseci, sve do dešavanja u Kumanovu... Na sreću ili nažalost, član Ministarstva unutrašnjih poslova je prvo ubio svoga brata, inače učesnik rata, a kasnije ubio i sebe. A nakon toga, dame i gospodo, naši političari u Makedoniji su otkrili toplu vodu. Otkrili su da je ovo posledica vijetnamskog sindroma, odnosno rezultat post-traumatskog stresa. Bilo bi dobro da je ova inicijativa planirana da se razvija u okviru komisije koja će se predložiti i izabrati. **Ja insistiram da se formira komisija sa ciljem da se utvrdi broj, tačan broj traumatizovanih osoba, precizne cifre ubijenih, odnosno onih koji su počinili samoubistvo kao rezultat traume i onih koji su ubijeni u regionu od strane traumatizovane osobe.** Želim verovati da će se ovo sprovesti, činjenica da u izveštaju. Na relaciji Makedonija i Hrvatska postoje dva eminentna profesora, koji su najbolje istraživali post-stresni poremećaj i ukazali na ovo pitanje, koliko ovde možemo da govorimo o ukazivanju na ovaj problem je veoma diskutabilno, sve je crno... da spomenemo činjenicu da postoji dobra studija, dobra knjiga napisana nakon 25 ili 30 godina istraživanja profesora iz Makedonije, sada u penziji, angažovan u dijagnostičkom centru, profesor doktor Georgi Čavlovski, kao i u Zagrebu, profesor Hutujac, koji su zajedno to pripremili i predstavili. Nažalost, uprkos celokupnoj dokumentaciji, uprkos svim ovim činjenicama, vlast bar ovde kod nas, ali verujem i svuda u regionu, oglašuje se na sve ovo. Nemam šta drugo dodati, samo apelujem da se zaista formira komisija i da se izvrši apel na vlade u svim zemljama u regionu sa dužnim poštovanjem za učesnike rata, zasebno borce u Makedoniji, branitelje u Hrvatskoj, borce u Srbiji, Kosovu i tako redom. Zahvaljujem vam se!

JASMINA NAJDOVSKA: Zahvaljujem se i vama. Gospođa Frustrina ako može!

FRUSINA REMENSKI: Ja sam docent na fakultetu državne bezbednosti, naučni interes - sukobi, prevencija, sprečavanje. Neminovno dolazim do teme i pitanja o kojem smo razgovarali tako dugo, međutim, mislim da nismo uspeli pronaći rešenje i odgovor na to koja je osnova onoga što želi Koalicija za REKOM, pitanje je da li Republika Makedonija ima potrebu za REKOM. Očekivala sam da će te nam ponuditi više zaključaka koje ste ostvarili sa demitologijom u 2001. i mislim da ih imate, međutim, ponovo ste u potrazi za istim, jer mislim da je demitologija 2001. nešto što će uslediti u fazi koju nauka naziva - bez poziva ili naučne nepristrasnosti, objektivnosti, stvoriće ograničenja bez pritiska, koji smo imali u toku 2000. godine. I mislim da su svi skupovi organizovani kao forumi u kojima se pozivaju organizacije, naučni radnici, novinari, analitičari, ljudi bogate prakse, ljudi koji učestvuju u dešavanjima na temu na koju su organizovani forumi, dobijemo milion ispovesti, što... često dovode do ćorsokaka i ne možemo doneti odluku šta dalje činiti. Ono što želim da govorim danas, mislim da će dati neki odgovor na prethodne diskusije, ali i na ono što očekujete kao odgovor, a to je kako mi gledamo na dešavanja 2001. godine. U nauci se često susrećemo sa definicijom sukoba, ili

kako kažu klasična definicija rata, sa određenim intenzitetom i izvesnom dinamikom, uslov da rat treba objaviti tokom sukoba. Takva definicija teško da može obuhvatiti period ratovanja 2001. godine, vrlo često se ograničava kao unutrašnji oružani sukob, građanski rat, ali nakon podizanja optužnice Haškog tribunala i nakon optužnica koje procesuiraju naše pravosuđe, slučajevi koji su se vratili sa Haškog tribunala, dolazimo do zaključka da je neko spolja već definisao nešto što smo mi imali, ali nismo imali hrabrost da kažemo šta se dogodilo nama. Tu postoje osporavanja, da li imamo ratne zločine, kada su se desili, da li kodeks ratovanja obuhvata samo vreme perioda ratovanja, samo u slučaju ratnog stanja koje je zvanično objavljeno ili ratna pravila ponovo vrede u bilo kakvom sukobu i tako se zatvaramo u etničkom okviru bez prethodnog izgleda da malo sagledamo situaciju sa strane i saslušamo druge. Makedonci imaju svoju istinu, Albanci imaju svoju istinu, opterećenu predrasudama i stereotipima, retko govore o ovoj temi. Sve diskusije u vezi sa onim šta se desilo u 2001. godini, kako da se prevaziđu posledice, kakav tretman pružiti žrtvama, sve to smo ostavili u rukama političke volje, odnosno vladama i koalicionim partnerima da se slože o tome kako da donesu odluku, odnosno zakon za branitelje i da li će biti zakon o učesnicima OVK. Ovde se završava razgovor. To znači da mi govorimo o žrtvama u Makedoniji, međutim, govorimo o žrtvama obuhvaćenim u sukobu 2001. godine. Vrlo malo se govori o žrtvama poput stanovništva ili porodica o kojim mislim da i vi govorite. I šta se dešava? To znači da žrtva, g-din Grkov je napomenuo Republiku Makedoniju gde je potrebno napraviti istraživanje o post-traumatskom stresnom, ili vijetnamskom sindromu, koji je očigledan u post-konfliktnim društvima, što utiče na učesnike u sukobu. Mislim da je ovo argumenat više da se krene od početka i da raspravljamo o određenim pitanjima, jer je na fakultetu sigurno od prošle godine započeo rad na dugogodišnjem projektu naučnog istraživanja i aplikacije, koji će dati odgovore na mnoga pitanja koja su danas otvorena. To znači pravno mišljenje naučno-istraživačkog projekta, koji će biti osnova da pokaže ne samo potrebu tretmana za žrtve od strane države, već i za javnu prezentaciju činjenica da je u 2001. godini sprovedena jedna faza ovog projekta i to na primeru učesnika bezbednosnih snaga Republike Makedonije, direktnog učesnika oružanog sukoba 2001. godine; sprovodimo naučni rad pod nazivom istraživanje psihološkog i socijalnog stanja pripadnika snaga bezbednosti Republike Makedonije, direktnih učesnika u sukobu 2001. godine. Ne govorim o proceni šta će biti sa podacima, da će se zaboraviti... Međutim, želim da kažem da je jedna od sledećih faza na kojoj radimo istraživanje udruženja veterana OVK, da čujemo i njihove stavove, da konstatujemo njihov nivo psihološkog i socijalnog stanja, koje je validno za pružanje pravne, socijalne i psihološke pomoći. Treća faza, koja nastupa malo kasnije, ali može biti najduža faza jer planiramo istraživanja na terenu, u regionima zahvaćenim oružanim sukobom, gde nam je ciljna grupa stanovništvo ovih naselja, jer verujemo da mogu biti indirektno žrtve tokom pomenutih perioda. U trenutku pripreme celokupnog studija, koji će obuhvatiti sve ove potrebe i mišljenja o pomenutim dešavanjima, koja treba da imamo u vidu prilikom razmatranja potrebe za Koalicijom za REKOM u Makedoniji, mislim da ćemo imati opšti okvir koji će nam dati odgovore na neka pitanja koja su ovde postavljena. Za Republiku Makedoniju je karakteristično da nisu sve žrtve definisane na način na koji vi mislite, kao što je slučaj sa stanovništvom koji je bio izložen sukobu... Žrtve su predstavljene od strane udruženja i svi zahtevaju tretman od strane države, onda nije slučajnost da se svaka inicijativa završava jednim političkim sporazumom, jer se očekuje da država izvrši nadoknadu ili da zadovolji potrebe žrtava, najčešće su to dve pomenute strane iz konflikta, koje imaju suprotne stavove o svim dešavanjima, ali i za svoje potrebe. Nema sumnje da Republika Makedonija ima potrebu za jednom takvom inicijativom. Iako, broj žrtava ratnih zločina nije srazmeran žrtvama dešavanja koje ste pomenuli da su se dogodili u drugim delovima bivše Jugoslavije. Mislim da nam je potrebna jedna takva inicijativa da se pronađu odgovori na pitanja, pa i na goruća pitanja u Makedoniji, da se pomogne

u prevazilaženju predrasuda i etničkih barijera i da će omogućiti otvaranje zajednice jedne naspram druge. Zahvaljujem!

JASMINA NAJDOVSKA: Hvala, Frusina. Za diskusiju se javio Boro Kitanoski.

EUGEN JAKOVČIĆ: Mogu li samo kratko?

JASMINA NAJDOVSKA: Može, može!

EUGEN JAKOVČIĆ: Pa mi kad smo na forumu raspravljali kako pristupiti Makedoniji i Sloveniji i općenito kad govorimo o regionalnom pristupu, on nije određen događanjima između Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije. Naime, svaka zemlja ima svoju priču unutar ove inicijative. Sigurno da mi u Hrvatskoj kada govorimo o pomirenju, govorimo o pomirenju ne između Hrvata i Albanaca, nego između Hrvata i Srba. Na Kosovu je to sigurno drugačija priča, kao i u Bosni i Hercegovini. Prema tome, kada su na primjer kolegice iz Slovenije, iz Mirovnog instituta, govorile o tome koji bi bio kontekst REKOM-a u Sloveniji, one su spomenule jednu veliku skupinu tzv. izbrisanih ljudi koji nisu dobili državljanstvo Slovenije, a to je bila posledica upravo svih ovih događanja na području bivše Jugoslavije, svih ovih regionalnih ratova i sukoba i to je bilo teško kršenje ljudskih prava i iz tog su proizašle mnoge teške posledice za te ljude, tako da je bilo svega, bilo je ljudi koji su nakon toga oboljeli, umrli itd. Svaka zemlja unutar inicijative ima svoju priču i to je vrlo važno i zbog toga koalicija ima urede u svakoj od zemalja i pokušava odgovoriti kroz regionalni pristup, i potrebama svakog od pojedinog društva. Mi generalno mislimo da su napravljene velike nepravde, počinjeni zločini, da se to treba u svim sredinama znati, ali svaka zemlja ide sa svojom pričom i zapravo pokušava, grubo rečeno, iskoristiti REKOM i ovu inicijativu da bi sebi i svom društvu olakšala budućnost i da bi pravda o kojoj govorimo, bila na što bolji način realizirana. Boro, izvolite!

BORO KITANOSKI: Ja na ovaj proces gledam sa velikim optimizmom. Imao sam priliku da se nekoliko puta susretнем sa REKOM, koji je za mene veoma važan. Dozvolite mi da iznesem nekoliko veoma važnih pitanja, jer za mene kao građanina Makedonije koji je ostao da živi u Prilepu, koji je odlučio da ostane ovde, veoma važno da se radi na dobrobiti mira, ali istovremeno i na razvoju demokratije i civilnog društva. Prvo pitanje koje je za mene veoma važno, je regionalni pristup koji se ovde nudi, nije da mi u Makedoniji nemamo snage da se suočimo sa onim šta se dogodilo, nekako to ide, ide veoma sporo, imamo nerešena pitanja, raspravlja se samo o tri-četiri slučaja koji su vraćeni iz Haškog tribunala, s vremena na vreme razne političke stranke javno pokrenu, onda se povuku, i mnogo tragedija ostaje na margini. Sav ovaj proces je pod kontrolom nekoliko ključnih političkih faktora, koji dominiraju na političkoj sceni, sve dok se ne sporazumeju, ovo traje, onda ostaje *ad acta*, na kraju proizlazi da su žrtve korišćene još jednom u nečije izborne svrhe, u interesu nekoga, a zatim ih ostave sa strane. Ovde dolazimo do drugog elementa. Regionalni pristup može u mnogome da nam pomogne, ukoliko imamo takvu inicijativu koja će se baviti sukobom, ratom, tipa Bosne, Hrvatske, Kosova, ratova ove veličine. REKOM može rešiti veliki deo predmeta koji se javno pokušavaju prikriti, u tom smislu može mnogo da pomogne. Drugo pitanje koje smatram da je takođe veoma važno, a to je da je proces usmeren prema žrtvama, prvenstveno je posvećen žrtvama, primat imaju žrtve, da se saslušaju. Da čujemo naše žrtve sa naše strane, uslovno rečeno, ali da čujete žrtve i druge strane. Treba saslušati naše majke i druge majke. Ukoliko saslušam priču žrtve druge strane, to ne znači da

mene boli manje ono što je ta žrtva doživela. Mi možemo da saslušamo jedni druge. To je ono što je značajno u tom procesu. Treće pitanje je mandat. Mislim da će mandat biti problem, ali vidim da mnogi ljudi nisu zabrinuti zbog toga. Mislim da su u Makedoniji ozbiljno kršena ljudska prava i legitimno je da se Makedonija pridruži REKOM. Mi se moramo koncentrisati na pitanje šta to znači masovna kršenja ljudskih prava u kontekstu Makedonije. Šta to znači za nas? Eugen je spomenuo kolegice iz Mirovnog instituta iz Slovenije, koju su u Novom Sadu predložile da i Slovenija bude u REKOM. Često čujemo da se postavlja pitanje, i iskreno da vam kažem, ono me zaista nervira, kada ljudi kažu da ne znaju šta se dogodilo 2001. godine, pa hajde onda da konstatujemo šta se desilo. Super! Hajde da konstatujemo! Ali to ne može biti učinjeno na način koji će komisija reći - Vidite, to se dogodilo. Hajde da počnemo sa individualnim svedočenjima o tome šta se desilo, neka svedoče oni koji su to doživeli... kada, pod kojim okolnostima, i da počnemo sa prikupljanjem takvih dokaza, da saslušamo, jer neko u budućnosti, sa naučnim ambicijama mogao bi izvući zaključke i sumirati ih. Toliko. Zahvaljujem!

JASMINA NAJDOVSKA: Zahvaljujem , Bori! Gospodin u...

THOMAS KOHLS: Ja sam Thomas, takođe iz organizacije Akcija za mir, Prilep. Čuli smo mnogo razloga zašto je neophodna regionalna komisija i u potpunosti se slažem da postoji mnogo razloga za formiranje komisije koja će svoju delatnost obavljati na celokupnoj teritoriji bivše Jugoslavije. S druge strane, bojim se da će ova komisija preuzeti odgovornosti koje pripadaju državi, odnosno državnoj komisiji. Kako mi možemo da formiramo REKOM, koji nam je neophodan, bez vlada u regionu, koje će na neki način skinuti sa sebe odgovornost?

JASMINA NAJDOVSKA: Zahvaljujem!

MARKO VELIČKOVIĆ: Pa mi sve vreme pričamo i govorimo da je naš cilj formiranje komisije koja će da ima četiri karakteristike od kojih će jedna da bude zvanična. I ovako široka inicijativa nam je i potrebna da bi se stvorila široka podrška i da bi se utvrdile potrebe društva i da bi šira javnost, a kasnije i vlade, prihvatile inicijativu i osnovale je svojim aktima. Dakle, da li će to da budu vlade, parlamenti, predsednici. Dakle, na kraju svog rada, ova komisija, regionalna, formira finalni izveštaj koji sadrži sve utvrđene činjenice, ali koji sadrži i preporuke upućene vladama, njenim osnivačima, kakve korake treba preduzeti u smislu reparacija, memorijala i taj izveštaj postaje i nakredibilniji izvor informacija i za obrazovne sisteme, može da donese preporuke o promeni i o uključenju zaključaka komisije u obrazovne sadržaje, znači donošenja novih obrazovnih politika koje će nove generacije da objektivnije poduče o onome šta se dešavalo u ratovima. Ali da bi vlade imale veću obavezu da poslušaju i postupe po tim preporukama, one treba da stanu u startu iza tog rada. Znači, rad nezvanične, kada bi ova komisija bila nezvanična, ne bi postavio tu vrstu odgovornosti i obavezu vlastima da te preporuke i primene.

JASMINA NAJDOVSKA: Hvala! Za reč se javio Stojanovski!

ACO STOJANOVSKI: Hvala! Kao predstavnik Udruženja branilaca Makedonije danas ću da govorim kratko, jer su prethodni govornici već rekli skoro polovinu govora koji sam ja pripremio za ovu priliku, tako da ne bih želeo da ponavljam. Dakle, mi smo prisutni unutar ove inicijativi u Crnoj Gori još od 2006. godine, kao predstavnici žrtava oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, kao predstavnici Unije branilaca i članova porodica žrtava, kao i deo lica iz raspuštenog udruženja

Zora. Takođe smo bili prisutni u Prištini/Prishtinë 2008. godine kada smo postali potpisnici regionalne organizacije. Mi, kao građanska organizacija branilaca, do sada smo se bavili samo sobom. Devet godina posle rata, devet godina postojanja kao udruženje, devet godina nakon konflikta nismo prevazišli probleme u vezi sa našim statusom, s jedne strane status branilaca i učesnika u sukobu i sa druge strane ranjenih i članova porodica ubijenih. Imamo slučajeve gde u istoj akciji, istog dana, istog časa, istog minuta su ubijena dva ili tri branioca, za jednog od njih je izvršena kompenzacija putem sudstva, na osnovu sporazuma iz 2002. godine, dok se za drugo dvoje vodi sudski postupak evo devet godina, ovo se odnosi na druge članove porodice žrtava. Takođe, imamo slučaj ranjenih u istoj akciji, jednom je izvršena nadoknada, dok ostali devet godina se bore sa institucionalnim sistemom za sprovođenje tih prava koje je njegov kolega stekao u skladu sa zakonom. Ne pominje se potreba za psihološkom rehabilitacijom, nažalost, njihov broj je veliki i sve ih šaljem na rehabilitaciju, samoubistva naših učesnika u konfliktu su u povećanju, do 2007. godine smo sproveli jedan oblik psihološke rehabilitacije boraca preko SOROS fondacije, odnosno, Instituta za otvoreno društvo i Centra za saradnju makedonskih kultura, koja zahvaljujući donacijama holandske ambasade sprovodi program psihološke rehabilitacije za bivše učesnike u konfliktu, kroz posebne kurseve, obuku za rad itd. Međutim, problem je činjenica da obe strane pohađaju obuku odvojeno, odnosno razdvojen program rehabilitacije, jer dve strane između sebe nisu našli zajednički jezik o ovom pitanju. U poslednje vreme se uključuje i politika. Održali smo 46 javnih tribina po celoj Makedoniji sa ciljem da okupimo braniocima u jedinstvenu uniju. Na svim ovim tribinama je bilo prisutno opšte uverenje i došlo se do zaključka da ukoliko se ne bavimo politikom, politika će se baviti nama. Nažalost, ovo se pokazalo istinito. Danas vlasti vrše veliki pritisak na nas kao članove organizacije branilaca sa ciljem da nas razdele, a razlog je što institucije sistema ometaju institucionalni sistem za kompenzaciju braniocima. Postoji mogućnost da, preko programa kao što je REKOM, branilac dostigne nivo savršenstva i da mogu reći da su učestvovali u ovoj ili onoj akciji i uradili su ovo ili ono delo ili da je moj nadležni ili kolega počinio to delo, zločin, ubistvo ili tu se nalaze nestala lica. Verujemo da se dešavanja u 2001. godini trebaju raspraviti zajedno sa učesnicima druge strane, kao i pitanje naknade za sve učesnike u sukobu 2001. Drugo, mi kao branioci tražimo pomoć druge strane u osvetljavanju okrutnih ubistava počinjenih u Veice, Karpalak, da se zna ko su ove osobe, gde su oni danas i šta ih je podstaklo da nakon što su braniocima ubili, zatim ih izmasakriraju. Takođe, mislimo da i će nam druga strana pomoći u identifikaciji političara koji su čak i danas na vlasti ili su još uvek aktivni na političkoj sceni, a koji su potpalili konflikt 2001. godine, odnosno oni su izdajnici ili su montirali ili su dobavljali oružje i informacije drugoj strani. Mi smo veoma razočarani međunarodnom zajednicom koja i dan danas vrši pritisak, umesto da pomogne da se ublaže napeti međuetnički odnosi između Makedonaca i Albanaca. Oni kažu - moguć je novi sukob, da li je to moguće ili ne? Umesto da rade u pravcu ublažavanja posledica sukoba, oni predviđaju specijalni rat. Suprotno, faktori koji su uticali na izbijanje rata 2001. godine i danas su na vlasti, jedan je došao na vlast sa političkog krila OVK, u okviru BDI i još uvek je na vlasti, dok su na makedonskoj strani Bučkovski, Boško, Ljube Boškovski itd. **Mi verujemo u mogućnost pomirenja između Makedonaca i Albanaca, i mislim da jednim ovakvim aktivitetom mogu da se prevaziđu podele i izvuku zaključci o tome šta se desilo u 2001. godine i na osnovu toga buduće generacije izvuku pouku iz toga.** U suprotnom, slučajeve iz Haga, kao što je kolega rekao, iskoristiće politika za svoje ciljeve. Da zatvorimo ove slučajeve i da se kazne svi oni koje ne obuhvata amnestija, ostali da se amnestiraju i da nastavimo dalje. Ali mislim da ovo neće odgovarati određenim faktorima, iz razloga jer su oni sami duboko uključeni u ova dešavanja. Zahvaljujem!

JASMINA NAJDOVSKA: Hvala vam gospodine Stojanovski! Besim Hoda!

BESIM HODA: Pozdravljam sve prisutne! Ja sam predstavnik Građanskog pokreta EC. Takođe sam i predstavnik Organizacije ratnih veterana Nacionalne oslobodilačke vojske. Govoriću iz oba ugla, samo u nastojanju da pomognem ovoj inicijativi da na najbolji mogući način shvatimo probleme koji su ovdje izneti, a ne da jadikujemo o problemima. Verujem da je tendencija Inicijative za REKOM rasvetljavanje činjenica, što znači da uspostavi inicijativu moralnog sudstva, jednu ustanovu gde oštećena lica ili lica kojima su uskraćena ljudska prava mogu da podignu glas i dobiju moralnu podršku, podršku samo ukoliko ova inicijativa i ova ustanova ojača i pruži joj se moralna podrška. Onda ova inicijativa i ovi individualni glasovi da se pridruže REKOM-u i usmere se u pravcu državnih institucija, pa i onih međunarodnih institucija koje rasvetljavaju zločine koji su počinjeni u prošlosti. Ne slažem se u potpunosti sa vama, na početku, želim da vam sugerišem, s obzirom da poznajem jako dobro naš mentalitet, više nego vi koji dolazite sa strane. Želim vam predložiti kako da pomognemo REKOM-u ubuduće, realno, na rešavanju problema ili da dostavimo informacije koje će joj omogućiti snažnije širenje u ovom regionu. Neću oplakivati probleme veterana iako sam njihov predstavnik i zato što znam da vi koji ste sada predstavnici koalicije nemate mandat kojim bi nas uputili šta da radimo. Zaista mi je žao onih koji svoje jade i nevolje iznose, jer nemaju mesto gde da daju oduška samom sebi, to mesto ja vidim u forumu i mislim da je cilj foruma dobronameran. Inicijativa za REKOM je odlična storija za slušanje, ali zasigurno jako teška za realizaciju. Ovde ću vam unapred reći da ćete imati našu podršku u svim sferama, ukoliko nastavite u ovom pravcu, a ja ću se potruditi sada da vam ukažem jedno dva ili tri načina, za početak da se orijentišete na lakši način uočavanja problema. Na prostorima bivše Jugoslavije postoji preko 50% ljudi koji su bili uzrok sukoba, a koji su i dalje na vlasti i danas oni sigurno rade na prikriivanju istine da se ne obelodane zločini. Ukoliko REKOM ne ojača, neće imati mehanizme ili oružje u borbi protiv toga. Naravno, jedino raspoloživo oružje REKOM-a je što veći broj učešća ljudi u znak podrške ovoj inicijativi. Ne slažem se sa formulacijom da je Makedonija slična Sloveniji. Slažem se sa time da se obuhvati i Slovenija, jer je tamo bio mali broj žrtava u odnosu na druge države, ali mislim da na političkom aspektu treba da stoji da se Makedonija upoređuje sa Bosnom, upravo zbog svih ovih ratova u Jugoslaviji, tamo gde su se formirale nove države, samo su Bosna i Makedonija i imale unutrašnji konflikt i na kraju opstale kao iste države. Znači, nauka je u tome da isti ljudi ostaju i uspevaju da se skrivaju unutar institucija iste te države gde će REKOM ubuduće imati dosta poteškoća u razotkrivanju lica unutar institucija koji uvek kao glavni instrument drže vladavinu u svojim rukama, uspevaju žrtve prikazati kao krivce, a krivce kao žrtve. Ovo je bio samo jedan od pristupa. U ovom delu želim da je prevod što precizniji, jer smo na sličnim konferencijama imali problema oko prevoda, i kada smo na drugom jeziku pročitali ono što smo rekli, nama samima je bilo nejasno šta smo hteli da kažemo. REKOM ne treba da bude mesto gde će ljudi iznositi sav svoj gnev, treba formirati inicijativu i ukoliko ne bude dala rezultate, da se problematika prosledi Međunarodnom sudu, u cilju jačanja inicijative u smislu iznošenja istine. Znači, ovo su dve inicijative koje bi mogle da vam pomognu, a ja ću sad da uzmem kao primer i govorim o dva segmenta u Makedoniji koje treba da imate u vidu za u buduću. Apsurdnosti se dešavaju u ovom pravcu, govorim o političkoj realnosti. Tarčulovski, predstavnik makedonskih bezbednosnih snaga je jedina osoba koju je Haški tribunal osudio za ratne zločine počinjene u Makedoniji. Onda je normalno da se albanska strana ne slaže, kao ni ona koja je na vlasti, dok makedonska strana pokušava pronaći utehu u činjenici da je barem neko osuđen, drugim rečima, pokušava pronaći nove argumente. Ove dve smernice takođe treba da pomognu REKOM-u da se u daljem

procesu ne fokusira na to ko je krivac a ko je žrtva, nego da ubuduće pokuša da shvati realan mentalitet naroda u Makedoniji. Zahvaljujem!

EUGEN JAKOVČIĆ: Povodom definicije pojma žrtve, brojni predstavnici udruga i udruženja smatraju da nikako žrtva ne može biti osoba koja nosila oružje. S druge strane, također imamo i pravnike koji ukazuju i na standarde međunarodnog prava – Ženevsku konvenciju, koja kaže da se žrtvom može smatrati zaštićena osoba prema kojoj je izvršen ratni zločin ili teška povreda ljudskih prava, uključujući i ratni zločin prema ratnim zarobljenicima. Mislim da je ovaj mehanizam, još jednom naglašavam, prvenstveno fokusiran na žrtve. Veterani, naravno, u tome imaju svoj interes. Mogu vam u kontekstu iskustva u Hrvatskoj i konsultacijskog procesa, reći da imamo jednu malu grupu koja je formirana, koja radi, tu je kolega iz Centra za mirovne studije, neki od njih su bili polaznici mirovnih studija i zapravo mi smo oformirali jednu malu grupu ljudi koja radi sa braniteljima, jer branitelji imaju svoja specifična pitanja. Njih će interesirati cijeli narativ zločina, da li se oni nalaze tu, svjedočenja žrtava su im također interesantna, da li su ona vjerodostojna. Također ih interesira kakav će biti odnos REKOM-a, kao vansudskog mehanizma, svega onoga što bude utvrđeno pred komisijom i eventualnog procesuiranja. Znači, postoje brojna pitanja koja veterane itekako interesiraju i njih za sada u ovom procesu, više kao promatrače interesiraju ta pitanja, a s druge strane, još jednom naglašavam, mi smo se bavili veteranima u kontekstu ljudi koji su bili zarobljeni, mučeni, znači govorimo o logorašima, u pitanju su žrtve i oni su uključeni u ovaj proces i s njima smo imali velike konsultacije i na debati u Dubrovniku su se također pojavljivala ovakva razmišljanja. Međutim, njih je više, njihov je više fokus bio prema ovim pitanjima koje sam ja naglasio, a ta njihova druga prava i problemi koje imaju svako u pojedinoj državi bivše Jugoslavije, to je nešto što svako rešava individualno i u zavisnosti od toga kako država njih tretira, kako su riješena njihova penzijska, mirovinska prava itd.

ILIJA NIKOLOVSKI: Učestvovao sam i na tribini za demitologiju 2001. godine, odnosno za demitologiju Tetova, Arainovo, i tako redom, takođe sam aktivni učesnik ovih diskusija. Pre svega želim da pozdravim i da skratim, mislim da ova **inicijativa treba da bude prihvaćena u Republici Makedoniji i ja sam jedan od njenih pristalica.** Apelujem na ljude da budu maksimalno iskreni, da ne dele žrtve i majke prema nacionalnom poreklu. Svaka majka, bez obzira albanska ili makedonska, oseća istu bol kada izgubi sina. Međutim, na njima je da zahtevaju veliku iskrenost, tako da mislim da smo napravili prvi korak u tom pravcu sa demitologije 2001. godine, jedna kineska izreka kaže - Svi veliki marševi počinju prvim korakom. Zato moramo da radimo dosta naporno na činjenicama i dešavanjima u 2001. godini. Sa jedne strane su postojali iskreni pokušaji, ali i pokušaj za janjičarstvo. Dok smo sa druge strane imali apsolutnu neiskrenost. Pročitao sam 21 knjigu u vezi sa dešavanjima iz 2001. godine i ukoliko i vi pročitate, videćete da neki ljudi vide stvari u zavisnosti od toga gde su obrazovani. Da skratim priču, samo želim da kažem da podržavam ovu inicijativu za pripremu dosijea svih žrtava, ali da budem iskren, moram reći da sam ja jedan od inicijatora da prvo sednu makedonski komandanti i komandanti OVK, da sednemo i razgovaramo... Ja se svaki dan družim sa Albancima i potpredsednik u mom udruženju je Albanac, pokušavamo da privučemo što više ljudi multietničkog društva i svakog dan razgovaramo otvoreno u vezi sa ovim problemima. I ovde, kao i u svakodnevnom životu imamo preuveličavanje činjenica. Na primer, kolega Grkov bi mogao da nam kaže gde je čuo za 200 samoubistava, nije uopšte bio jasan kada je to rekao, ili na primer, kada se govori o iskrenosti, prošlog meseca se Hajruni pojavio na ALSAT tvrdeći da je ubijen 541 Makedonac, zapravo je rekao da je ubijen 541 Albanac od strane makedonske vlasti. Sada ću pitati generala

Tushi, zašto nije niti jednom reagovao kada se spominjao broj od 541 ubijenih? Vi možete da kritikujete državu što nije efikasna u otkrivanju slučajeva, ali u poslednje vreme se desilo samoubistvo odnosno, ubistvo u Račinovu, nešto kasnije u Vitini, sada vas ja pitam da nisu možda odgovorne makedonske vlasti za ova dešavanja? Dakle, vlasti mogu biti odgovorne, ali ne i efikasne u otkrivanju slučajeva. Zašto podržavam ovu inicijativu? Sukob ili rat koji se desio kod nas, intenzitet je bio slabiji u poređenju sa onim u regionu. Ovo ne može da se poredi sa konfliktima na drugim mestima, ali uprkos tome, mi imamo žrtve, imamo lica za koje još uvek ne znamo gde se nalaze. Zato očekujemo iskrenost druge strane da se jednom zauvek razjasni gde su ti ljudi, ubistva su se dogodila. Imamo Veice slučaj, oni nose oružje, nameštena im je klopka, molim vas, ali da uživaš u tome da masakriraš povređene ili ubijene, pitam se kakvi su to monstrumi koji čine ovakva dela u XXI veku. Do sada niko nije izašao da iznese ko su te osobe, iako je to već svima poznato. Zato očekujem iskrenost sa obe strane, kako sa makedonske, tako i sa albanske strane, da sednemo i razgovaramo za vreme trajanja ovog procesa, biti će vrlo naporan, međutim, ovo treba uraditi ako želimo budućnost, jer sudbina je htela da živimo na ovim zajedničkim prostorima. Petrit Mena je objavio knjigu *OVK poruka i nada*. Seli smo da zajedno popijemo kafu i ja sam mu posle toga rekao - *Znaš Petrit, ja znam koja je poruka namenjena meni! Poruka za mene je da mi moramo shvatiti da u ovom regionu treba da živimo zajedno, to je poruka za mene. Međutim, nadam se da neće biti više ljudi koji misle kao ti, kada pišu knjigu da jednom i zauvek raščistimo račune sa Slavomakedoncima itd.* Da skratim priču, ja podržavam ovu inicijativu. Vidim kolege koji su i ranije učestvovali, imam dosta materijala koje ću podneti udruženju i o kojima ćemo razgovarati, dok ćete vi takođe dobiti zvaničnu podršku mog udruženja. Ovim završavam. Još jednom vam zahvaljujem!

JASMINA NAJDOVSKA: Hvala, gospodine Nikolovski. Gospodin, na mojoj strani, ako je moguće.

ARMEND MAZREKU: Želim vam izneti sumnju koja je možda značajna za REKOM. U radu REKOM-a bi trebalo da se redukuje statističko odeljenje gde se obično identifikuje samo broj žrtava i to ne sa određenim ciljem. Uzet ću za primer Drugi svetski rat, gde se u raznim studijama spominje cifra od 50 miliona ubijenih ljudi, zatim za vreme komunizma je ubijeno 100 miliona ljudi, Jevreja je ubijeno 6 miliona, čime se dobiva utisak da svi ti ubijeni ljudi nemaju nikakvog značaja, nego se cifre spominju bez određenog cilja. Dakle, mislim da je opasnost upravo tu, da upadnemo u zamku iznošenja statističkih podataka - da je na Kosovu bilo toliko žrtava, u Bosni toliko, u Srbiji toliko i tako redom. Možda je realan cilj i ono što je... kada se analizira Aušvic kaže se - Nikada više Aušvic! Znači, cilj REKOM-a je preneti ideju da se nacionalni ratovi ne ponove. Pod dva. Ovdje se spominjala jedna od prednosti REKOM-a da je ova inicijativa izvorna, autentična, nije podstaknuta iz vani, nije podstaknuta od strane Evropske unije ili drugih međunarodnih mehanizama. Međutim, Evropska unija može da odigra značajnu ulogu na podsticanju sličnih procesa koji će jednom zauvek okončati rane koje su još uvek prisutne na područjima bivše Jugoslavije, kao što se ovde reklo, imamo 16.000 nestalih. Ta lica nisu nestala sama od sebe, nego je neko napravio nehuman i zverski projekat da se to izvrši, zato nam je **potrebna podrška Evropske unije, naročito da primora vlasti svih zemalja na otkrivanju nestalih lica.** Koji po mom mišljenju nisu nestali, jer se termin nestali upotrebljava kada se samovoljno prikriva. Evropska unija će primorati državne autoritete svake države na rasvetljavanje jednom i zauvek pitanja sudbine nestalih lica koji su nestali nečijom naredbom. Dakle, ova dva elementa su verovatno od ključnog značaja za efikasnost i rad REKOM-a. Toliko sam imao!

JASMINA NAJDOVSKA: Hvala! Gospodin Goce Arizanovski ako je moguće!

GOCE ARIZANOVSKI: Prvo želim da pozdravim sve učesnike. Želeo bih da odgovorimo na pitanje g-dinu Eugen Jakovčiću, da li makedonsko društvo ima potrebu za REKOM? Odgovor je - da! Makedonsko društvo treba takvu inicijativu, REKOM, ali da bi bila uspešna, treba zadovoljiti određene uslove. Danas čujem drugačiju terminologiju, čujem da se pominju OVK borci, rat, komandanti, znači govorimo o kvazi-kategoriji i postavlja se pitanje utvrđivanja zvanične terminologije, da se izvrši objektivna kategorizacija koja bi omogućila objektivan diskurs o dešavanjima u 2001. godini. Ovaj problem terminologije može nekome izgledati banalan, ali sve ovo ima smisla, jer može da pomogne razvoju na pozitivan način. Dakle, ovaj aparat kategorizacije bi najmanje imao tri dimenzije. Prva dimenzija je fenomenološka, dakle u pitanju je fenomenologija dešavanja 2001. godine, opšte poznata, očigledna i jasna. Dakle, desio se poseban fenomen oblika masovnog etno-nacionalističkog terorizma, gde nosilac, bar zvanično, teroristička OVK, nije stranka u sukobu. Specifičnosti oružanih sukoba na drugim prostorima bivše Jugoslavije i onoga što se dogodilo makedonskom društvu, ako želite sa bezbednosnog, sociološkog, naučnog aspekta veoma, veoma je... Druga dimenzija se odnosi na etimologiju. To je manje jasno, ali treba verifikovati, barem osnovne elemente kako bi mogle da se identifikuju osnovne smernice za proveru činjenica, za koje se sada angažuje Inicijativa za formiranje REKOM. Treća dimenzija, ne manje važna u odnosu na prethodnu, dimenzija viktimologije, znači objektivno utvrđivanje stvarnog broja žrtva u 2001. godini. Specijalni izveštaj, hajde da uslovno kažemo, ne mogu svi biti žrtve, znači realan izveštaj i projektivan državni izveštaj u odnosu na žrtve. Dalje, morati ćemo da tražimo javno izvinjenje terorističkoj OVK, onda traženje pomilovanja od lidera terorističke OVK i tek onda mislim da druge strana, uslovno rečeno, će to prihvatiti, ali to je preduslov za razvoj pozitivnih procesa u budućnosti. Biti će neophodno utvrđivanje krivice. Zakon o amnestiji, uslovno rečeno, je u vezi s oslobađanjem lica za koja prethodno nije dokazana krivica. Zakon o amnestiji ne znači da je neko proglašen nevinim, ali je imao socijalni aspekt, možda zato što će na taj način omogućiti razvoj pozitivnih procesa na multietničkim osnovama. Na kraju, važno je da se reše četiri predmeta iz Hagu koji istražuju OVK rukovodstvo, predmet radnika Mavrova, Likovska brana i 12 kidnapovanih Makedonaca. Ukoliko se osvetle barem ove dimenzije, uveren sam da postoji šansa da ishod ove inicijative iznese konkretne rezultate za makedonsko društvo. Zahvaljujem!

EUGEN JAKOVČIĆ: Ja mislim da ćemo sada imati listu sudionika i također u vašim folderima – mapama se nalaze pristupnice, svakako je važan, bilo angažman organizacije ili pojedinca, ali možemo nastaviti komunikaciju imejlom, gde bi kolege iz Fonda iz Prištine/Prishtinë koji su i bili danas ovde organizatori u ime Koalicije za REKOM vam poslali i zaključke i transkript ovoga skupa i nacrt modela, jer se on cijelo vrijeme menja, rasprava je vrlo živa i stalno se unose novi detalji.

JASMINA NAJDOVSKA: Zahvaljujem, Eugen! Nastavljamo sa diskusijom. Izvolite, gospodine! Mikrofon molim!

OLIVER BACANOVIĆ: Zahvaljujem! Predmet koji ja predajem je viktimologija. To je predmet koji se na našem fakultetu predaje više od deset godina. Mislim da je ovo pravo mesto i dobar razlog da govorimo o žrtvama, ali i da diskutujemo o svemu onome što smo čuli danas. Prvo želim da se zahvalim uvodničarima sastanka i na njihovom izlaganju kao i na potpunom razumevanju za svakoga ko je želeo da učestvuje diskusiji. Uvodničari su polako stigli do

centralnog problema o kojem se raspravljalo danas. Primetio sam da su neki od diskutanata učestvovali u sličnim diskusijama i sada mi je jasnije šta želite da postignete sa ovom inicijativom, da, slažem sa ovom plemenitom inicijativom. Prvo želim da kažem da je mnogo lakše da se započne rat nego da se suočimo sa posledicama rata i verujem da će svi da se slože sa ovim. Činjenica da deset godina, pa i više, nakon rata, mi i dalje govorimo o žrtvama, još uvek govorimo o tome da žrtve očekuju satisfakciju i tako redom, još jednom potvrđuje ono što sam prethodno rekao. Tačno je da u viktimologiji, široj javnosti, i naučnoj i profesionalnoj struci često se postavlja pitanje o tome kako da od suštinskog značaja budu samo žrtve, i da se omogući žrtvi da iznese istinu, svoju priču, da javno sve iznese. Ono što je za mene novo u ovoj ideji je regionalni karakter komisije. Glavno pitanje za mene je, kako pridobiti žrtvu da ona da svoj iskaz, odnosno svoju istinu ili možda ne? Sada bih da se nadovežem na ono što sam čuo danas o skiciranju komisije i kako treba da funkcioniše. Preda mnom stoji pitanje o tome šta treba da imamo u vidu i kako utvrditi kriterije o tome šta se podrazumeva pod žrtvom. Ovo je jedno od pitanja koje je i dalje ostalo pomalo bez krajnjeg objašnjenja. Drugo pitanje je šta treba mi da uradimo u cilju jačanja žrtve? Znači, kako ponuditi pomoć? Pa vidite, mi tražimo od žrtve da iznese istinu, ona ne želi to da iznese, ili neće izneti istinu u celosti, tako da se postavlja pitanje da li su postojali ili koji su razlozi zbog kojih žrtva do sada nije imala priliku, možda iz straha, šta je demotivisalo da iznese istinu? Dakle, za mene je jednako važno pitanje kako ćemo motivisati žrtve da ispričaju svoju priču. Sledeće pitanje u vezi sa ovim, kako zaštititi žrtve? Za mene je suštinsko pitanje - Da li se žrtve plaše da iznesu svoju priču, možda iz razloga što ih njihova sredina, pa i šire, neće podržati, ili zato što će iskaz žrtve uzeti kao zlo? Iskustvo sa Haškim tribunalom pokazuje da mnoge žrtve ne žele da svedoče, čak i za stvari koje su im se desile. Ovo je stvarno pitanje za koje mi nemamo odgovor, zašto je to tako? Možemo samo da pretpostavimo koji su razlozi. Mnogo je zločina ostalo neotkriveno upravo zbog toga jer žrtve jednostavno ne žele da saraduju. Naravno, mora se nastojati da žrtve saraduju, ali oni moraju da obezbede zaštitu za ovu saradnju. Znam da je bilo programa za zaštitu žrtava i Haški tribunal je imao rešenje o tome kako da zaštite žrtve, ali ja govorim o objektivnim i subjektivnim preprekama sa kojima će se komisija suočiti kada počne da radi. Problem su i nejasnoće u vezi sa kriterijumima po kojima će biti izabrani članovi komisije. Dakle, nije problem u tome odakle dolaze članovi, mislim da je logično da oni budu izabrani od strane pripadnika različitih udruženja koja su se pridružila inicijativi, međutim, za mene je kriterijum za izbor ovih ljudi podjednako važan i želim da znam da li se razmišljalo i o ovome. Ovo jedno od pitanja koje mene tišti i nadam se da ću dobiti odgovor na pitanje. Imam još jedno pitanje za organizatore. Moje pitanje je - zašto smo se zaustavili samo na raspravi o dužnostima komisije, odnosno na utvrđivanju činjenica za istinu ili za teška kršenja ljudskih prava i zašto ne pređemo i na druga pitanja, koja su za mene od velikog značaja, kada ćemo znati istinu o žrtvama? Da li smo unazad u vezi sa ovim? Ova problematika je ovde retko pominjana, rečeno je da ćemo nastaviti dalje, jer to je naš cilj, rečeno je da je drugi cilj prikupiti milion potpisa, slažem se da je to važno, ali ja vas pitam, zašto komisija ne prelazi u drugu fazu, ili možda zbog činjenice da se može smatrati previše ambicioznom? Znajte da izjave žrtava nećete imati, ili neće biti istinite ukoliko se preko njih ne prenesu pouke, ili ukoliko se iz njih ne dođe do zaključaka. Dakle, ova druga faza, koja predstavlja krajnji cilj istine, mislim da kasni. Nemam za cilj ovde da vam kao profesor držim predavanja, međutim, želim da kažem nešto kratko, tu dilemu koja me muči... Danas sam došao nepripremljen na ove konsultacije, za mene je ovo relativno nova ideja, informisala me je moja saradnica; mislim da organizatori moraju da vode evidenciju koja pitanja su od posebnog interesa za određene države, koga šta interesuje, ko piše o ovoj problematici. Nas nema puno u Makedoniji, broj ljudi koji su uključeni ili pišu o ovoj temi mogu se izbrojati na prstima ruke, tako da ovo treba uzeti u obzir. Meni je

zaista drago da sam danas ovde upoznao mnogo ljudi i mogu reći da je ovo dobar početak. Uvek sam radio na aspektu viktimologije i na ovo gledam sa tog aspekta. Zahvaljujem!

JASMINA NAJDOVSKA: Zahvaljujem, profesore! Profesor je postavio dosta zanimljivih pitanja.

EGUEN JAKOVČIĆ: Vi ste potakli vrlo važna pitanja, koja su izbegnuta na samom početku jer smo toliko toga želeli reć i ja sam izostavio taj dio kada sam govorio zašto je regionalni moment važan. Iz te pozicije žrtve je i proizašao regionalni karakter inicijative i buduće komisije. S obzirom da su organizacije koje su ovu priču pokrenule monitorirale suđenja za ratne zločine i videle su da su dokazi u drugoj državi, da su počinitelji u drugoj državi, i između ostalih, na poticaj i organizacije koje su kasnije svojom velikom energijom pokrenule i REKOM, je i nastala suradnja tužilaštava Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Međutim, ono što ste vi rekli i gde mehanizam regionalne komisije vidim vrlo važnim, a to je po pitanju poverenja. Postavlja se pitanje mogu li one druge žrtve, a svi mi u našim sredinama imamo one druge, o kojima se ne vodi računa, može li ona imati poverenja u jednonacionalno tijelo, koje bi osnovala institucije koje su jednim dijelom dovele i do kršenja njihovih ljudskih prava, odnosno ugrozili živote njihovih najbližih ako se radi o udruženjima žrtava. Prema tome, taj koncept poverenja je također u ovom našem slučaju vrlo važan. Ja zaista mislim da će pogotovo one druge žrtve imati puno više poverenja u jedno ovakvo tijelo, nego što bi imale poverenja u tijelo koje bi osnovala konkretna država. Jer zaista mislim da bi Srbi s Kosova imali puno više poverenja u jedno ovakvo tijelo, nego nacionalnu komisiju koja bi bila na Kosovu. Isto tako mislim da bi Srbi u Hrvatskoj imali puno veće poverenje u regionalno tijelo nego u jednonacionalno tijelo, koje bi bilo samo za Hrvatsku. Važan segment ove naše inicijative je regionalni segment, on uspostavlja poverenje žrtava i mi u ovom trenutku vodimo kampanju koja se upravo zove da nam je važno utvrditi činjenice o svim žrtvama. Milena može nastaviti o pravnim dijelovima, a ja bih se samo nadovezao vrlo kratko i rekao da mi u ovom trenutku imamo i političare koji govore o svim žrtvama i to više nije neuspješna priča ili priča koja stvara sukobe. U ovom trenutku se odvija dobra politička priča u regiji na agendi posvećivanja pozornosti svim žrtvama. To je pokazao predsednik Hrvatske Josipović u prvim mesecima svog mandata.

MILENA SAVIĆ: Ono što je dobro, regionalna komisija će biti osnovana u skladu sa međunarodnim pravom. To je jako bitno i na taj način će se definisati način implementacije međudržavnog sporazuma koji će definisati određena prava i obaveze, ciljeve i zadatke REKOM-a kao regionalnog tijela. Ono što me je ponukalo da se javim jeste pitanje šta sa materijalom do koga se dođe mnoštvom činjenica, utvrđenih dokaza, materijalnih i tako dalje, šta sa tim uraditi da to bude upotrebljivo, da bude dodatna zaštita i motivacija žrtava, da će one biti u mogućnosti da se to što budu prezentirale i što se bude utvrdilo bude korisno, da ima *benefit* za društvenu zajednicu. Po mom mišljenju, kao pravnik, znači i onoga koji se bavi međunarodnim javnim pravom, treba to posmatrati u smislu da će se nužno u periodu implementacije, a i prije, promjeniti i morati izmjeniti određeni zakoni koje se tiču krivične odgovornosti, znači kaznenog zakonodavstva i znači da će se morati raditi na dopunama i promenama te legislative. Znači, koja će definisati mogućnosti korišćenja materije, građe, činjeničkog opusa i dokaza i slično. Znači, ako se utvrdi da je neko počinio neko krivično delo, očito dolazi do individualizacije njegove odgovornosti i kako, na koji način to delegirati prema pravosudnim institucijama, tužilaštvima, policiji i slično. Ovde se u početnoj raspravi definiše da to nije sudsko tijelo i tako dalje, nema razgrađenog mehanizma, korišćenja materijala, činjenica itd. To je opet pitanje za raspravu i da

dobijamo sugestije, mišljenja, predloge sa konsultacija. Znači, na koji način da mi sada nađemo mehanizme, kako da iskoristimo građu koja će biti utvrđena i prikupljena u smislu svedočenja i druge dokumentacije?

EUGEN JAKOVČIĆ: Ili koja je već utvrđena i prikupljena!

MILENA SAVIĆ: Jeste!

JASMINA NAJDOVSKA: Hvala! Za diskusiju se prijavio gospodin, tamo sa desne strane. Idemo sa odgovorima na postavljena pitanja.

SALIH RASAVAC: Ja radim u nevladinoj udruzi Koridor čija je misija pružanje psiho-socijalne podrške ratnim stradalnicima. Sa ove sesije ću ići nezadovoljan. Malo sam konfuzan! Danas smo fokusirali kompletnu pažnju na potrebu, opravdanost i svrsishodnost regionalne komisije, njeno formiranje i strukturiranje. Ja ću podijeliti jednu situaciju iz Bosne i Hercegovine koja je aktuelna. Sada je svjetsko prvenstvo u fudbalu, kada je reprezentacija Srbije eliminisana, u Banja Luci je maltene kompletna omladina krenula na devastiranje Ferhadi džamije koja je u procesu obnove i rekonstrukcije. Pitanje je zašto su mladi krenuli da ruše jedan objekat muslimanske – islamske veroispovjesti. Krenuli su zbog iskrivljene vizije, iskrivljene istine, zbog oblikovanja svijesti u jednonacionalnom okruženju u kojima je nepoželjnost drugih - apsolutno vladajuća. Kada se pojavila ideja REKOM, ja sam bio najveći pobornik toga, jer ukoliko ne budemo dijelovali, mi ćemo odgajati generacije koje će ispravljati nepravdu u Bosni i Hercegovini koja je nanesena jednom nacionalnom korpusu od strane drugog i obrnuto. Mislio sam da ćemo početi tako da razgovaramo, međutim mi idemo sada da REKOM kao instituciju da gradimo, a ne odvajamo svoje iskustvo, svoje znanje i potrebu. Smijte se vi kolega, koliko god hoćete! Znači, vrlo ste nepristojni, moram podijeliti s vama. Vi! Ja kad govorim, ja sam star čovjek, ozbiljan, radim u najstarijoj udruzi nevladinog sektora u Bosni i Hercegovini i koji je artikulirao svoj odnos prema događanju u Bosni i Hercegovini i koji je prvi put artikulirao potrebu da sjednemo zajedno sa kolegama iz Republike Srpske i da razgovaramo o zajedničkom problemu. Problem istine - naš zajednički problem, mi izbjegavamo. Tako da očekujem da ćemo na sledećem skupu odvojiti vrijeme kako da to činimo, jer ukoliko na lokalnom nivou ideja pomirenja i kazivanja istine ne zaživi, onda nema svrhe da gradimo na regionalnom nivou. Na lokalnom nivou to trebamo uraditi, pa tek tada na regionalnom. Hvala vam!

JASMINA NAJDOVSKA: Hvala! Mikrofon, ako možete da mu date!

IVAN NOVOSEL: Htio bih se samo nadovezati na Milenu i na ovo što je profesor bio pitao, pa čini mi se da je ostalo bez konkretnih odgovora, pa ako se mogu malo umiješati. Što se tiče prakse prikupljanja dokaza, dakle dokazi i izjave koji se prikupljaju na saslušanjima REKOM-a, za što već postoji jako dobra praksa, na primjer Južnoafričke republike, da se odmah davala amnestija ili su određeni dokazni materijali bili prosleđivani na javno suđenje. Ja mislim da je nama jako dobra praksa i koju bi trebali jako dobro razmotriti - proces kojim Haško tužiteljstvo, odnosno sud, predaje dokazni materijal ili optužnicu domaćem pravosuđu, odnosno ja bih se ovde fokusirao na dokazni materijal. Dakle, priznaje se dokazni materijal, samo ga prilagođavaju postupku o krivičnoj odgovornosti, tako da to nije neizvediva mogućnost. Jer komisija kao takva nema mogućnost donositi niti pravne kvalifikacije, niti nekoga može osuditi, naprosto nije sudsko tijelo. Druga stvar, čini mi se da ste bili postavili pitanje na koji način će se birati članovi

komisije. Oko toga se još uvek vodi rasprava i na radnoj grupi. Htio bih odgovoriti gospodinu koji je prije pitao na koji način ide funkcioniranje i izrada mandata. Dakle, sve preporuke u konsultacijskom procesu su poslate grupi za izradu mandata koja je na temelju tih preporuka pripremila nacrt statuta i sad nakon što su oni to uobličili, vratili su nacrt natrag u konsultacijski proces gde se o tome priča. Na temelju toga, vodi se diskusija o dva moguća modela, na koji način bi bili izabirani članovi komisije; prvi problem je u tome koliki je brojčani sastav, dakle po državi. Dakle, da li će biti jednak broj iz svake države ili će ovisiti o broju realnog stradanja stanovništva ili o nekim drugim kriterijima. No mislim da je pitanje više išlo na principu transparentnosti i legitimnosti tih osoba. Dakle, to je radna grupa... I kompetentnosti, da, naravno! To je radna grupa razradila po meni dosta dobar model, dakle da se ide sa modelom imenovanja javnih službenika, dakle koji postoje u većini naših parlamentarnih sustava. Prvenstveno, mislim da je taj model vrlo sličan imenovanju ustavnih sudaca u većini zemalja. Ide se sa modelom javne rasprave gde se ispituje njihova kompetentnost prije svega u, staviću sad na naznake „moralnom pogledu“. Dakle, da ta osoba nije bila učestvovala u kršenju ljudskih prava. Tu još ima mnogo dilema koje treba otkloniti i gde u svakom slučaju treba upotrebiti ostala znanja, dakle da bi se razvijao jako dobar model. I posljednje što sam htio rijeći, je to kada ste bili prokomentirali, dakle šta je sa pitanjem povjerenja. Ja mislim da rezultati komisije idu u dva smjera. Dakle, prvi je taj koji pokušava donekle ne razrešiti, nego ublažiti sadašnju situaciju koja postoji, a drugi su da deluju *pro futuro*, dakle na buduće generacije. Što mislim kad kažem da deluju na ublažavanje situacije koja postoji? Da li ćemo se vi i ja ili netko drugi pomirit, isključivo je individualna stvar. Dakle, tu niti jedna država, niti najrepresivniji aparat ne može promijeniti svijest. Naprosto, mogu se stvoriti institucionalni uvjeti, naprosto da se stvori suživot. Međutim, ja mislim da je to prije svega na osobnoj razini individualna stvar. Dakle, da li ćemo se vi i ja kao osoba miriti to je jedan par rukavica, a opet drugi par rukavici na koji će način zajednice koje tvore određene identitetske grupe u državi profunkcionirati. Mislim da u tom dijelu država je obvezna, i to je pravno, kolektivno pravo, dakle svih nas, da nam država osigura taj nesmetan put bez prepreka. Drugi dio, dakle delovanja *pro futuro*, u smjeru na buduće generacije i tu prije svega komisija ima jako veliku odgovornost da svojim kvalitetnim i vrlo razrađenim preporukama prije svega dijeluje u smjeru promjene obrazovnog sustava. Dakle, onog oficijelnog obrazovnog sustava koji radi, dakle po kojem će se školovati buduće generacije. I mislim da u svakom slučaju ova javna saslušanja koja jesu predviđena i koja su po sadašnjem broju od 27 komisija koliko ih je bilo u svijetu, pokazala se kao vrlo bitan element, dovode do stvaranja kolektivne empatije. Dakle, gde naprosto ljudi čuju, gledaju žrtve i vide... Okej, tu se radi o osobi, dakle imenu i prezimenu bez ikakvih drugih primesa. Mislim da je upravo takvo djelovanje na debrutalizaciji društva, jako potrebno za rešavanje sadašnjeg stanja i za obrazovanje buduće generacije. Upravo je ta kultura tolerancije, obrazovanje za ljudska prava i za mir prijeko potrebna. Evo, toliko!

EUGEN JAKOVČIĆ: Tražili ste da vam damo odgovor da li inicijativa, ako sam vas dobro razumeo, ovim modelom i načinom rada zapravo gubi, nestaje iz suštinskog važnog dijela, a to je rad na lokalnoj razini. Ja bih još jednom podvukao, možda dovoljno nisam bio jasan, a to je da je učinak samog konsultacijskog procesa vrlo važan i on je učinkovit i plodonosan i u ovim trenucima, pa i u ovoj dvorani, mi smo imali jako veliki broj konsultacija lokalnog karaktera tijekom prošle godine u Vukovaru, u Pakracu kada govorimo o Hrvatskoj, u Tuzli, Prijedoru, Brčkom, Srebrenici, Zvorniku kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, u Srbiji također veliki broj konsultacija lokalnog karaktera i upravo smo menjali tu trenutačnu situaciju, naime u Vukovaru su razgovarali i Hrvati i Srbi i udruženja žrtava, isto tako je bilo i u Bosni i Hercegovini. Ja sam

bio u Travniku na konsultacijama na kojima su razgovarali Bošnjaci i Hrvati, koji su se upravo na našim konsultacijama prvi put susreli nakon sukoba. Prema tome, REKOM kroz snagu konsultacijskog procesa ima trenutačne učinke i na proces pomirenja. Mi ne bježimo od procesa pomirenja, ali nismo to stavili u naziv, upravo smo želeli malo biti mudriji, jer se sistemom pomirenja, uspostavljanjem poverenja dosta manipuliralo. I mi smo smatrali da je puno učinkovitije do poverenja doći sa pričom o utvrđivanju činjenica, jer upravo utvrđivanje činjenica po nama je vrlo važno, jedna zdrava pretpostavka za buduće generacije i njihovo pomirenje, ali želim naglasiti naš konsultacijski proces neovisno o tome hoće li i da li će biti osnovana komisija daje rezultate i ima rezultate i na tom planu. Tako da u tom smislu ne morate brinuti.

JASMINA NAJDOVSKA: Hvala Eugen! Imamo poslednjeg govornika, a zatim će Nora da odgovori na postavljena pitanja. Pokazalo se da je stvarno otvoreno mnogo dilema, mnogo pitanja i da jednim konsultacijama nećemo biti u stanju da odgovorimo na sva ova pitanja Izvolite!

JORDANČE TODOSIJEV: Pozdravljam Inicijativu za REKOM, biću veoma kratak zbog vremena. Imam par pitanja i biću direktan. Prvo, kako će se komisija finansirati? Drugo pitanje je koliko će članova imati komisija i gde će biti sedište, kada će se oni sastajati i na kraju, poslednje pitanje, kada je krajnji rok da se pridružimo koaliciji, jer smo demokratsko udruženje... želim da kažem da smo udruženje sa članstvom i da podržimo neki dobar stav treba da iznesemo predlog članstvu. Zahvaljujem!

JASMINA NAJDOVSKA: Zahvaljujem!

MILENA SAVIĆ: Evo, ovako. Postavili ste jedno pitanje koje je vezano za jedno otvoreno pitanje, znači pitanje finansiranja buduće regionalne komisije. Još nemamo nikakve polazne stavke u postojećem nacrtu teksta, znači to je nepoznanica. Ukoliko bude regulisano međudržavnim ugovorom i ukoliko bude domaćim zakonima propisano, to će naći svoje mjesto u budžetima država koje su potpisnice međunarodnog ugovora. Znači, otvoreno pitanje i ono je za raspravu, odnosno za razmišljanje i sva druga pitanja o kojima smo danas pričali, to su pitanja još uvek nedefinisana u potpunosti. Koliki broj članova? Postoji jedna dilema, jedna alternativa u smislu članova komisije. Pa sad razmišljanje da bude jednoobrazno, određen broj članova isti je za sve države članice regionalne komisije. Znači, da tu bude iz svake države po tri člana, i znači sedam puta tri je 21. Neki razmišljaju u dosadašnjim konsultacijama da to bude, znači iz Bosne i Hercegovine pet članova, iz drugih država da idu tri, iz nekih dvije. Znači, zavisno od kriterijuma koliko je trajao sukob, koliki je opseg kršenja ljudskih prava, činjenice koje upućuju na to, ali još nemamo jasni definisani kriterijum po tom pitanju. Sjedište komisije bi bilo u Sarajevu, i predviđa se da bude utvrđen administrativni aparat u smislu sekretarijata, tijela koja bi opsluživala regionalnu komisiju, koja zahtjeva normalno veliki obim posla koji bi se mogao obavljati. Način i zapošljavanja osoblja, njihove područne kancelarije, koordinacija sa drugim potkancelarijama u drugim državama i slično. Znači, to su takođe osnovna pitanja i prijava za delegiranje, i imenovanje ovih članova je još uvek upitno, zato što je to još uvijek stvar definisanja međudržavnog ugovora, znači zakonske i podzakonske regulative, tako da možemo se vratiti na izlaganje Ivana koji je malo dotakao tu temu da će postojati određena alternativa, znači koja će vršiti delegiranje na osnovu... izbor na osnovu predloga, u predlozima će učestvovati, znači predviđeno je da to budu predstavnici nevladinih organizacija i organizacije civilnog društva koji će davati jedan određen broj svojih predstavnika i institucije sistema biće takođe, u

prijedlogu nacрта mandat komisije je ograničenog vremenskog trajanja od dvije godine s tim da se može produžiti za izvjesno vreme. Nejasna su pitanja koje je to tijelo koje će dati predlog da se produži mandat komisije, zatim nejasno je definisano kako će se pratiti rad i ocenjivanje tog tela. Neko je pitao za kriterijum za izbor članova REKOM-a. Bitno je da niko nije bio na odgovarajućoj javnoj ili političkoj funkciji u vreme oružanih sukoba na području bivše Jugoslavije. Ja sam malo zapazila to i rekla sam svoju primedbu, svoje lično zapažanje u Banja Luci, kada je bila rasprava, regionalne konsultacije, da tijelo koje je predviđeno za predlaganje članova regionalne komisije, kriterijumi za to tijelo koje vrši predlaganje regionalne komisije ne mora imati zadovoljen kriterijum kao tijelo koje ona bira, što je malo nelogično. Znači, ja drugim rečima... da kažem, ja biram Eugena u komisiju, znači za mene ne važe kriterijumi da bude isključenja, znači da nisam na političkim ili drugim funkcijama bila '91. i neke druge godine, a za Eugena to važi. Znači, ja biram Eugena i pitanje koliko je moja pristrasnost ili nepristrasnost zadovoljena. Znači, to su razmišljanja za buduću raspravu, u budućim konsultacijama.

JASMINA NAJDOVSKA: Zahvaljujem, Milena!

JORDANČE TODOSIJEV: Što se tiče poslednjeg pitanja koje ste postavili, a nije dat odgovor na to pitanje - Koji je krajnji rok za potpisivanje izjave o pristupanju Koaliciji za REKOM. Dakle, mi kao udruženje, kada je za nas krajnji rok za potpisivanje izjave o pristupanju?

MILENA SAVIĆ: Ja se izvinjavam što nisam razumela poslednji kontekst vašeg pitanja. Za ulaženje u koaliciju nema određenog vremenskog roka. Znači, to možete učiniti danas ili u narednom periodu.

EUGEN JAKOVČIĆ: Ne, pa evo sada, organizator ovih konsultacija su kolege iz Fonda za humanitarno pravo Priština/Prishtinë, oni će uzeti vaše pristupnice i bićete evidentirani i to je to, nema nikakve procedure.

JASMINA NAJDOVSKA: Možete popuniti obrazac danas i zatim ih proslediti kolegama!

EUGEN JAKOVČIĆ: Naravno, to morate riješiti u vašim organizacijama, i to je logično. Onda, vi imate materijale u kojima su tačno navedene organizacije koje koordiniraju ovaj proces u celoj regiji. Prikuplja se za svaku zemlju posebno, evo sada za Makedoniju, pa to može da bude Fond Priština/Prishtinë i to može biti adresa. Znači ured Koalicije za REKOM u Prištini/Prishtinë i to je to.

NORA AHMETAJ: Možete preko veb sajta.

EUGEN JAKOVČIĆ: Pa evo, možete da se dogovorite sa kolegama u Makedoniji i da odredimo jednu organizaciju koja će ubuduće koordinirati aktivnosti i mislim da bi to bilo najbolje. Ljudi su pitali za pristupnice. Ivane, imaš li nešto intervenirati? Ovo su prve konsultacije u Makedoniji. Mislim da koalicija funkcionira, i u svakoj zemlji postoji usprkos što ima veliki broj članica, postoji pak jedna organizacija i jedan ured koji koordinira rad inicijative. U Makedoniji takve aktivnosti nisu bile do sada takvog intenziteta, kao što je bilo u drugim zemljama, a kako će ih ubuduće biti, mislim da ćemo se dogovirit o tome na jednom od sledećih sastanaka.

JASMINA NAJDOVSKA: Budući da dosta radim sa njima i imam bliži kontakt, možete mene kontaktirati i informisati, nakon toga ću ja preneti informacije organizatorima.

EUGEN JAKOVČIĆ: Dapače! Dapače! Evo sad možete potpisati, tu je kolegica Jasmina iz otvorenog društva u Makedoniji i to je to. Zaista naša koalicija...

JASMINA NAJDOVSKA: Molimo vas za malo pažnje, ako je moguće. Znači da nam treba više ovakvih konsultacija, predviđene su nacionalne konsultacije i pokazalo se da ima još dosta pitanja... Dešavanja 2001. godine su ostavila mnoge nejasnoće, mnogo nerešenih slučajeva, mislim da će ovakve konsultacije u budućnosti, bilo da su regionalne ili lokalne, doprineti rasvetljavanju onoga što predstavlja REKOM, šta radi, kako treba da radi, za koji model treba da se opredelimo, kako treba da se radi na teritoriji Makedonije. Još jednom vam se zahvaljujem na učešću. Dakle, ako imate još bilo kakvih pitanja možete me kontaktirati, već imate moj imejl, jer sam vam poslala imejl o učešću, pa ako ne možete da stupite u kontakt sa organizatorima, možete se meni obratiti bez ikakvih problema, a ja ću odgovoriti na sva vaša pitanja i dileme. Vaš veb sajt?

NORA AHMETAJ: A imate tamo, zarekom.org!

EUGEN JAKOVČIĆ: Ja vam se zahvaljujem što ste bili strpljivi. Ovo je danas dugo trajalo ovde u Skoplju, u Makedoniji. Mi smo zadovoljni što smo ovaj proces... Hvala vam i informacije će do vas stizati. Grupa organizacija koje postaju članice koalicije u Makedoniji je sve veća i veća, one su postojale, ta mala jezgra, postajala i prije. Mislim da će sada biti i više organizacija i o svemu ćete biti pravovremeno informirani kao i u pozivu za ovaj skup. Ja vam se zahvaljujem! Zahvaljujem se kolegama s Kosova, kolegici Roni Nishliu koja je vrlo naporno proteklih nekoliko tjedana pripremala ove konsultacije, kolegama iz Fonda za humanitarno pravo Priština/Prishtinë. Zahvaljujem se svima vama, zahvaljujem se kolegici Jasmini Najdovskoj, iz Otvorenog društva Makedonija i svim kolegama i kolegicama s kojima smo i do sada surađivali i naravno kolegama koje su došli iz drugih zemalja kako bi potakli vašu raspravu. Evo, ja vam se zaista zahvaljujem i nadam se da ćemo se vrlo skoro videti.

MILENA SAVIĆ: Samo da vas pozdravim još jedanput i da vam se zahvalim i da zaželim da ova ideja zaživi u Makedoniji. Očito postoji potreba da se još više puta susretnemo i da vam kažem da će ovaj proces itekako, kao i kod nas u Bosni i Hercegovini, uticati na određene promene u društvu tako da je kod nas trenutačno jedan proces konsultacija sa civilnim društvom u smislu usvajanja državne strategije o tranzicijskoj pravdi. Znači, moguće je da tako nešto bude i ovde ili nekoj drugoj državi, tako da se pojavljuju određeni uticaji i efekti ovog procesa.

VETON MUJAJ: Od mene samo hvala za prisustvovanje! Zahvaljujem se na učešću. Ništa drugo.

NORA AHMETAJ: Budući da sam član koordinacionog veća, ja sam prezadovoljna ovim konsultacijama. Imali ste fenomenalne sugestije, komentare i pitanja, trudićemo se da u koordinacionom veću tražimo ili da predložimo da se ovde održavaju možda jedna ili dve nacionalne konsultacije i da pričamo, iako je konflikt bio niskog intenziteta ovde, ali da pričamo o događajima od 2001. godine, jer vidim da je potreba ogromna. Hvala vam na učešću.

JASMINA NAJDOVSKA: Još jednom vam zahvaljujem! Ostajem u nadi da će organizatori uzeti u obzir ono što je rečeno i da ćemo uskoro održati više konsultacija ovde, kako bi rešili sve dileme i sve probleme. Ima još mnogo toga da se kaže. Zahvaljujem!